

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 22 • Sayı / Issue: 2 • Aralık / December 2022 • 345-365

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1159389

KİRÂAT FARKLILIKLARININ MEALE YANSITILMASI-MUSTAFA ÖZTÜRK VE KUR'AN-I KERİM MEALİ ÖRNEĞİ

Reflecting the Differences of Qirā'āt on Translation of Qur'ān - The Example of Mustafa Öztürk and His Work Kur'an-ı Kerim Meali

ALİ TEMEL

Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı, Adana, Türkiye

Assist. Prof., Çukurova University, Faculty of Divinity, Department of Qur'anic Recitation, Adana, Turkey

alitemeladana@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0569-8527>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 08.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 19.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ali Temel)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

KİRÂAT FARKLILIKLARININ MEALE YANSITILMASI - MUSTAFA ÖZTÜRK VE KUR'AN-I KERİM MEALİ ÖRNEĞİ

Reflecting the Differences of Qirā'āt on Translation of Qur'ān - The Example of Mustafa Öztürk and His Work Kur'an-ı Kerim Meali

Öz

Kur'ân ayetlerinden kastedilen manayı ortaya koymayı amaçlayan tefsir ilmi birçok ilimle etkileşim içerisindedir. Kur'ân kırâatine dair farklı okuyuş vecihleri de tefsir ilminde yorum zenginliği sağlayan unsurlardan biridir. Dar çerçeveli bir tefsir olarak değerlendirilen meal çalışmalarında kırâat farklılıklarının sağladığı imkânlardan ne derecede ve nasıl istifade edildiği araştırmaya değer bir konudur. Bu makale, Mustafa Öztürk tarafından kaleme alınan *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* adlı meal çalışmasını kırâat ilmiyle etkileşimi bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. İlgili mealde bazı kelimelere gerek siyak-sibaka daha uygun düşmesi, gerekse ilgili ayette kastedilen manayı daha iyi yansıtması sebebiyle yaygın kırâat olan 'Âsım kırâatinin Hafş rivayetinden farklı bir kırâate göre anlam verilmiştir. Konuyla ilgili örnekler incelendiğinde mealde sadece sahîh kırâatlerden değil, yeri geldiğinde şâz kırâatlerden de istifade edildiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak ilgili eserin farklı kırâat vecihlerinin meale yansıtılması açısından diğer birçok mealde farklı bir konumda olduğu ifade edilerek kırâatlerden istifade noktasında eserin özgün bir üsluba sahip olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Meal, Mustafa Öztürk.

Abstract

The science of tafsir, which aims to reveal the meaning meant by the verses of the Qur'ân, has to interact with many sciences. The variant readings of Qur'ân is one of the elements that provide richness of comment in the science of tafsir. In Qur'ânic translation studies, which are considered as a narrow-framed commentary, it is worth researching issue to what extent and how the opportunities provided by the differences in recitation are utilized. This article aims to investigate the work *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* by Mustafa Öztürk, in the context of its interaction with the science of recitation. In the related translation, some words have been given a different meaning from the Hafş narration of the 'Âsım recitation, which is common recitation, both because it is more suitable for context and it better reflects the meaning in the relevant verse. When the examples related to the subject are examined, it has been determined that not only sahîh recitations are used in the translation, but also shâd recitations when appropriate. As a result, it has been stated that the related work is in a different position from many other translations in terms of reflecting the different aspects of recitation to the translation, and it has been emphasized that the work has a unique style in terms of benefiting from the recitations.

Keywords: Qirā'āt (recitations), Ma'al (translation of Qur'ân), Mustafa Öztürk.

GİRİŞ

Tefsir ilminde Kur'ân ayetlerinden kastedilen mananın ortaya konulabilmesi için müfessirlerin gerek rivayet gerekse dirayet temelli çok geniş bir veri tabanından istifade ettikleri bilinmektedir. Tefsir ilminde yorum zenginliği sağlayan unsurlardan biri de hiç şüphesiz, Kur'ân kırâatine dair farklı okuyuş vecihleridir. Klasik kırâat ilminde kırâat farklılıklarının büyük bir çoğunluğunu oluşturan izhâr, idğâm, ihfâ, feth, imâle, taklîl, ibdâl, teshîl, ihtilâs işmâm, revm, tahrîk, iskân, sîla, tefhîm, terkîk, nakl, med kasr, sekte... vb. usule dair farklılıkların anlama doğrudan etki etmediği genel bir kanıdır. Usul dışında yer alan ve ferşü'l-hurûf diye tabir edilen kırâat farklılıklarından bir kısmının ise manayı açıklayan ve çeşitlendirerek zenginleştiren bir mahiyette olduğu kabul edilmektedir. Bunun yanında özellikle sahabe ve tâbiünden gelen ve fakat rivayet olarak sahîh olmakla birlikte kırâat ilminde itibar edilen kırâat şartlarından Mushaf'a uygunluk kriterini taşımadıkları için kabul görmeyen ve şâz olarak nitelendirilen kırâat rivayetleri de göz önüne alındığında, kırâat ilminin tefsir ilmi için çok önemli ve değerli bir kaynak olduğu ortaya çıkmaktadır. Her mealin aslında bir yorum olduğu, en azından tefsirlerde yer verilen alternatif yorumlardan birinin tercih edilerek öne çıkarılmasıyla elde edildiği gerçeğinden hareketle, meal yazarlarının da aynı zamanda bir tefsir çalışması yürüttüğü söylenebilir. Bu açıdan meallerde de kırâat farklılıklarından istifade edilmesi beklenen bir durumdur.

Kırâat farklılıklarının imkân verdiği anlam ve yorumların meallere yansıtılıp yansıtılmadığı, yansıtılıyorsa da bunun ne ölçüde ve nasıl yapıldığı, bazı akademik çalışmalara konu edilmiştir.¹ Bu meyanda, ülkemizde yazılan meallerin kahir ekseriyetinde kırâatlerin imkân verdiği anlam ve yorum çeşitliliğinin yeterince dikkate alınmadığı² ya da genel kabulü yansıtan kırâat tercihleri çerçevesinde yorum takdirinde bulunduğu³ yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Bununla birlikte meallerin bir kısmında yer yer kırâat farklılıkları dikkate alınarak tercüme yapıldığı, bazen yaygın kırâat olan 'Âsım kırâatinin ve Hafs rivayetinin bazen de diğer imamların kırâatlerinin tercih edildiği⁴ görülse de - gerek dipnotta ve gerekse parantez içinde - tercih edilen kırâat farklılığına işaret edilmemesi sebebiyle, bu durumun birtakım yanlış anlamalara sebebiyet verdiği bazı araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir.⁵ Mustafa Öztürk tarafından kaleme alınan *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* adlı meal çalışması kırâatlerin yoruma yansıtılması açısından farklı bir meal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mealde bazı kelimelere gerek siyak-sibaka daha uygun düşmesi, gerekse ilgili ayette kastedilen manayı daha iyi yansıtması sebebiyle mevcut Mushaf metninde esas alınan ve Hafs rivayetiyle gelen 'Âsım kırâatinden farklı bir kırâate göre anlam verildiği ve ilgili kelimelerin çevirisindeki bu tasarrufun da yeri geldiğinde dipnotta gösterildiği bizzat müellif tarafından sunuş bölümünde belirtilmiştir.⁶

Bu çalışma, Mustafa Öztürk'ün bahsi geçen eseri bağlamında kırâatlerin meale yansıtılması konusunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, eserde ayetlere anlam takdir edilirken kırâatlerden istifade edilip edilmediği, istifade edilen kırâatlerin hangi kırâat kategorisinde yer aldığı, bu kırâatlerden nasıl istifade edildiği, sahîh kırâatler arasında bir tercihte bulunup bulunmadığı, kırâat tercihinde yaygın kırâate öncelik verilip verilmediği, şâz kırâatleri meşhûr kırâatlere tercih edip etmediği, kırâatlerdeki tasarrufların geleneksel kırâat anlayışının kabulleriyle örtüşüp örtüşmediği gibi sorulara cevap aranacaktır. Bunun için öncelikle mealde kırâatlere atıfta bulunulan yerler tespit edilecek ve tespit edilen kırâat vecihleri kırâat

¹ İsrâ ve Kehf sureleri bağlamında bu konuyu ele alan bazı çalışmalar mevcuttur. Yakup Yüksel, "Kıraat Farklılıklarının Meallere Yansıtılması Sorunu (İsrâ ve Kehf Sûreleri Örneği)", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* - XX/66 (2016), 619-640; Ayrıca bu konuyu Kur'an Yolu Meali bağlamında ele alan bir çalışma da vardır. Mustafa Sağlam, "Kıraat Farklılıklarının Meale Yansıtılmasıyla İlgili İyileştirmeye Açık Alanlar: Kur'an Yolu Meali Örneği", *Meallerde Geliştirilmeye Açık Alanlar Çalıştay Tebliğ Metinleri*, (17 Mart 2021), 600-613.

² Sağlam, "Kıraat Farklılıklarının Meale Yansıtılması", 611.

³ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam Ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 28.

⁴ Sözelimi, Hasan Basri Çantay ve Kur'an Yolu meallerinde kırâat farklılıklarının dikkate alındığı bazı araştırmalarda ortaya konulmaktadır. Hacı Önen, "Kıraat Farklılıklarının Meallere Yansıtılması: Hasan Basri Çantay ve Kur'an Yolu Mealleri Örneği", *The Journal of Academic Social Science Studies* 1/Number: 54 (01 Ocak 2017), 162.

⁵ Rahim Tuğral, "Günümüz Türkçe Tefsir ve Meallerde Kıraat Farklılıklarının İzleri", *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, (22 Ekim 1992), 215.

⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 28.

kaynaklarından araştırılarak bunlar hakkında veri toplanacaktır. Ayrıca ilgili ayetlerdeki kırâat tercihlerinin diğer meallerdeki tercihlerle genel olarak mukayesesi yapılacaktır. Devamında, bu sorular çerçevesinde elde edilen bulgular değerlendirilerek çalışma neticelendirilecektir. Çalışma kırâatlerin meale yansıtılması konusuna odaklandığı için kırâatlere atıfta bulunulmayan ayetler bu çalışmanın kapsamı dışında tutulacaktır. Çalışma, ilgili mealde gündeme getirilen kırâat farklılıklarını günümüzde yaygın olan kırâat anlayışı çerçevesinde ele almayı hedeflemektedir.

1. MUSTAFA ÖZTÜRK'ÜN KIRÂAT ANLAYIŞI

Mustafa Öztürk'ün mealinde kırâatleri incelemeye başlamadan önce onun kırâat tasavvurunun tespit edilmesi önem arz etmektedir. Burada onun kırâat anlayışından kısaca bahsetmek, mealde kırâatlerden istifade ederken hangi fikrî altyapıya sahip olduğunun anlaşılmasına ve mealin bu açıdan daha sıhhatli bir şekilde değerlendirilmesine katkı sunacaktır. Kırâatleri, Kur'ân ve tefsir tarihinin epeyce problemli ve netameli konularından biri olarak gören Öztürk, sahih kırâatlerin tespitinde temel kabul edilen şartlar konusunda yaygın kırâat anlayışına karşı eleştirel bir bakış açısına sahiptir. Mekki b. Ebî Tâlib'e (ö. 437/1045) kadar kırâatlerin sahih olup olmayışlarının kırâat imamlarına isnat edilerek belirlendiğini düşünen Öztürk; ilk kez Mekki tarafından kırâatin sıhhati için üç şarttan bahsedildiğini söylemektedir.⁷ Buna göre, Hz. Peygamber'den sahih bir senetle nakledilmesi; bir yönüyle de (vecih) olsa Arap dili ve grameriyle örtüşmesi; takdiren bile olsa Hz. Osman'ın (ö. 35/656) istinsah ettirmiş olduğu mushafların resmi hattına (yazı iskeletine) uyması; şeklinde formüle edilen bu şartlardan birini taşımayan herhangi bir kırâatin zayıf, şâz veya bâtil olarak nitelendirilmek durumunda olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte bu üç şartın teoride kaldığını, pratikte ise geçerli tek şartın adalet ve zapt yönünden güvenilir kabul edilen kimselerden oluşan bir nakil zinciriyle kesintisiz olarak Hz. Peygamber'e ulaşan bir senet olduğunu ifade eden Öztürk, gramere uygunluk şartının haddi zatında "adı var kendi yok" hükmünde olduğunu belirterek bunun telifi gayri kabil bir çelişki olduğunu söylemektedir. Ona göre bu çelişkili tavrın altında yatan sebep, kırâat konusunda dil kurallarına uygunluk şartını önemseyen çevrelere koz vermeme kaygısı olarak gözükmektedir.⁸ Ayrıca yedi harf hadislerini değerlendiren Öztürk, Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ın anlam merkezli okunduğunu, bizzat Hz. Peygamber'in beyanına dayanan bu kırâat serbestisinin İslam alimleri tarafından bir ruhsat/tolerans olarak yorumlandığını, bu serbestinin izin verdiği kırâat farklılıklarının kaygı verici boyutlara ulaşması sebebiyle de Hz. Osman zamanında Kureyş lehçesi esas alınarak Kur'ân metninin standardize edilmesiyle bu ruhsatın kaldırıldığını söylemektedir. Hicrî 4. Asırda İbn Mücâhid (ö. 324/936) tarafından yediye hasredilen kırâatlerin cumhur ulema nezdinde mütevatir sayıldığını fakat bu konuda bir fikir birliğinin sağlanmadığını belirten Öztürk, bununla birlikte İbn Mücâhid'in kırâat seçiminin tarihsel süreçte çoğunluğun ortak kabulüyle resmiyet ve meşruiyet kazandığını vurgulamaktadır.⁹ Ayrıca o, kırâatlerin senetlerinin literatürdeki yaygın ve yerleşik mütevatir tanımıyla örtüşmediği gerekçesiyle Şia'nın kırâatlerde tevatür keyfiyetini reddetme gerekçelerini isabetli görmektedir.¹⁰ Yaygın mütevatir tanımına göre kırâatlerde tevâtürü müdellel bulmayan¹¹ Öztürk'ün, anlamı etkileyen ferşü'l-hurûfa dair kırâatleri de birer ayet mesabesinde görmediğini söyleyebiliriz. Nitekim Öztürk'ün vahyi, lafızmana bütünlüğü içerisinde değerlendirmeyip, sadece mana olarak görmesi¹² vahyin telaffuz keyfiyetleri olarak ifade edilen kırâatleri de vahiy kapsamında değerlendirmemesine zemin hazırlamıştır. Bu kabul, kırâatlerin kaynağının ilahi olmadığı, başka bir deyişle tevkîfi değil; ictihâdî olduğu görüşüne kapı aralamaktadır. Böyle bir görüşün geleneksel kırâat anlayışıyla örtüşmediği açıktır. Zira kırâat kaynaklarında kırâatlerin ictihâdî bir olgu olmayıp tevkîfi olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Öztürk'ün günümüz şartlarında Kur'ân kırâatinde keyfiliği savunduğu ve geleneği göz ardı ederek Kur'ân kelimelerinin kıyasi olarak mümkün vecihlerle okunmasını onayladığını da söyleyemeyiz. Zira vahyin mana olduğunu kabul etmesine ve

⁷ Mustafa Öztürk, *Tefsir Tarihi Araştırmaları* (Ankara : Ankara Okulu, 2005), 29.

⁸ Öztürk, *Tefsir Tarihi Araştırmaları*, 30-31.

⁹ Öztürk, *Tefsir Tarihi Araştırmaları*, 48.

¹⁰ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri* (Ankara : Ankara Okulu, 2009), 249.

¹¹ Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, 242.

¹² Mustafa Öztürk, *Kur'an, Vahiy Nüzul* (Ankara : Ankara Okulu, 2016), 204.

Kur'ân'ın Arapça dışında başka bir dil ile okunması hususunda Ebû Hanîfe'ye izafe edilen görüşü makul bulmasına rağmen müslümanların bugünkü durum ve konumlarıyla ilgili şartlar gereği Kur'an'ın mutlak surette Arapça okunması gerektiğini ifade etmektedir.¹³ Nitekim meal tercihlerinde, şâz da olsa, sadece klasik kaynaklarda yer alan kırâatlerle istidlalde bulunup bunların dışına çıkmaması; onun kırâat konusunda geleneği referans aldığını göstermektedir.

Bütün bunlar Öztürk'ün sahîh kırâate yönelik paradigmanın siyasi ve ideolojik bazı saiklerle tarihsel süreçte şekillendiği düşüncesinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla tarihsel süreçte kırâat ilminde kimi kırâatler için kullanılan sahîh ya da gayri sahîh kırâat nitelemelerine itibar etmeksizin tefsir kaynaklarında geçen sahîh rivayet temelli kırâat vecihlerinden istifade edebilmiştir. Bu yaklaşım meallerde pek aşına olmadığımız bir durum olmakla birlikte klasik tefsir literatüründe sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Özellikle Ferrâ (ö. 207/822),¹⁴ Zeccâc (ö. 311/923),¹⁵ Zemahşerî (ö. 538/1144),¹⁶ İbn Atiyye (ö. 541/1147)¹⁷ ve İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201)¹⁸ gibi dilci kimliğiyle maruf müfessirlerin, bu tür kırâat rivayetlerinden istifade ettikleri ve yeri geldiğinde de bunları gerek dil açısından gerekse mana açısından tercih ettikleri bilinen bir husustur.

2. ANLAM TAKDİRİNDE SAHİH KİRÂATLERDEN İSTİFADE EDİLMESİ

Genel olarak mealler, tefsirlerde yer alan yorumlar içerisinden bir tanesi ön plana çıkarılarak hazırlandıkları için, meallerde müelliflerin tercih ettiği tefsir yorumlarının dışındaki yorumlarla karşılaşmak pek mümkün değildir. Bu, mealin hacmi ve amacı göz önünde bulundurulduğunda anlaşılabilir bir konudur. Fakat bu durumun, anlam farklılığına/çeşitliliğine imkân veren sahîh kırâatlerde de böyle olduğu, müelliflerin kırâatlerden biri doğrultusunda ayete mana verdikleri, diğer kırâati ise meale yansıtmadıkları görülmektedir. Oysa geleneksel kırâat anlayışı açısından bakıldığında farklı anlamlar ifade eden sahîh kırâatler, diğer tefsir yorumları gibi sadece bir rivayet olarak değil, bu anlamlara delalet etmek için indirilen farklı ayetler gibi değerlendirilmektedir.¹⁹ Bu nedenle sahîh kırâatler arasında bir tercihte bulunmaksızın, her birinin de meale yansıtılması, ayetten kastedilen mananın tam olarak ifade edilebilmesi için önemlidir. Diğer yandan meallerde, elde edilen mananın kaynağı hakkında bilgi verilmediği için, anlam takdirinde kırâat vecihlerinin ne ölçüde dikkate alındığı anlaşılamamaktadır. Bununla birlikte, çalışmalarında lügavi denetim mekanizmasına bağlı kalan meal yazarlarının, anlam farklılaşmasını mümkün kılan kırâat vecihlerinden biri doğrultusunda meallerini şekillendirdikleri düşünülebilir. Ancak bunun bir tercih mi olduğu yoksa yaygın olan kırâate tabi olma yönünde zorunlu bir tavır mı olduğu da tartışılır. Mealın hacmi ve gayesi göz önünde bulundurularak, en azından, genel yaklaşımın dışında bir anlam takdir edildiğinde, bunun gerekçesinin izah edilmesi okuyucunun aklına gelebilecek itirazlara bir cevap teşkil etmesi açısından değerlidir. İncelediğimiz mealde, yaygın kabuller çerçevesinde anlam takdir edilen ayetlerde herhangi bir açıklama yapılmamakla birlikte; müellifin genel yaklaşımın dışına çıktığı konularda bunun gerekçesini okuyucuya izah etmek için dipnotlarda bilgi vermesi, bu meali diğerlerinden farklı bir noktaya taşımaktadır. Müellifin bu yaklaşımını manaya etki eden sahîh kırâatler özelinde de devam ettirdiğini, genel yaklaşımdan farklı bir kırâati tercih ettiğinde bunu

¹³ Öztürk, *Tefsir Tarihi Araştırmaları*, 38-39.

¹⁴ Ferrâ'nın kırâatlere yaklaşımına dair ayrıntılı bilgi için, Saliha Türkan, "Ferrâ'nın Kiraatlere Yaklaşım Tarzı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2010), 269-292.

¹⁵ Zeccâc'ın kırâatlere yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için, Yonis İnanç - Harun Abacı, "Zeccâc'ın Kiraatlere Yaklaşımı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVI/30 (2014), 113-133; Necattin Hanay, "Zeccâc'ın Kiraat Tasavvuru ve Kendisine Yöneltilen Tenkitler", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* I/1 (2015), 164-184.

¹⁶ Zemahşerî'nin tefsirinde kırâat olgusuna dair ayrıntılı bilgi için, Mustafa Kılıç, *Kiraat-Tefsir İlişkisi: Zemahşeri Örneği*. (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2015), 289-352.

¹⁷ İbn Atiyye'nin kırâatlere yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için, Ömer Başkan, *Tefsirin Bilgi Alanlarından Biri Olarak Anlamı Etkileyen Kiraat Farklılıklarının Tevcihi: el-Muharraru'l Veciz Örneği* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 33-76.

¹⁸ İbnü'l-Cevzî'nin eserinde kırâat olgusu hakkında ayrıntılı bilgi için, İsmail Öztürk, "İbnü'l-Cevzî'nin Zâdü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir'inde Kiraat Olgusu", *Tokat İlmîyat Dergisi* X/1 (2022), 145-168.

¹⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil İbnü'n-Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), IV, 148; Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), I, 46.

dipnotlarda belirttiğini görmekteyiz. Müellifin mana takdirinde farklı bir kırâat tercihinin rol oynadığını da bu vesileyle anlayabilmekteyiz.

Kırâat ilminde sahîh kırâat tabiri, ilk defa Mekkî b. Ebî Tâlib tarafından dile getirilen ve İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ile de sınırları belirlenen kriterleri, yani sahîh senet, Mushaf'a uygunluk ve Arap diline uygunluk şartlarını taşıyan kırâatleri²⁰ ifade etmektedir. Ancak sahîh kırâatler içerisinde on kırâat imamı ve onların sistem içerisinde kabul gören ravileri meşhur olduğu ve eğitim sisteminde muteber kabul edildiği için bu çalışmada sahîh kırâat tabirini, on kırâat çerçevesinde ele alacağız. Dolayısıyla bu çalışmada sahîh kırâat tabiri ile meşhur olan sahîh kırâatleri kastettiğimizi ifade etmeliyiz.

2.1. Sahîh Kırâatler Arasında Tercih

Sahîh kırâatler arasında bir tercih yapıp yapılamayacağı konusu kırâat ilmi açısından hassas bir konudur. Özellikle Ferrâ, Zeccâc ve Zemahşerî gibi dilbilimci müfessirlerde görülen, kırâatlere yönelik tercih ve eleştiri içeren yorumlar, kırâatlerin ictihadi olduğu fikrine kapı araladığı için kırâat âlimleri tarafından eleştirilmiştir.²¹ Bu, sahîh kırâatlerin birer ayet mesabesinde görülmesiyle alakalı bir durumdur. Buna göre, nasıl ki bir ayet diğerine tercih edilemez ve eleştirilemezse sahîh kırâatler arasında da tercih yapılmamalıdır. Bu kırâatlerin hepsine birden iman ve manasıyla amel vaciptir.²² Kur'ân ayetlerinin telaffuz keyfiyetlerini konu edinen kırâat ilminin geleneksel anlayışını yansıtan bu yaklaşıma mukabil, Kur'ân ayetlerinden kastedilen manayı ortaya koymaya çalışan dilbilimci müfessirlerin yaklaşımına göre, gerek dil gerek mana yönünden sahîh kırâatler arasında tercihte bulunmakta bir sakınca görülmediği anlaşılmaktadır.

Müellifin dipnotlarda yaptığı açıklamalar göz önüne alındığında eserde bazen sahîh kırâatler arasında bir tercih yapılarak bu kırâatlerden sadece birisinin meale yansıtıldığı görülmektedir. Uhud savaşında yaşananlar bağlamında müminleri teselli ederek onlara bir mesaj vermek için geçmiş peygamberler ve onlarla birlikte cihat ederek çarpışan ve bu yolda başlarına gelen olaylara karşı sabır ve sebat gösteren Allah'a adanmış kimselerin (ribbiyyûn) anlatıldığı Âl-i İmrân 3/146. ayetin meali burada örnek olarak verilebilir. Öztürk'ün bu ayete takdir ettiği meal tercihinde yaygın kırâat olan 'Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Kûfî (ö. 127/745) kırâati dışındaki başka bir sahîh kırâati esas aldığı görülmektedir. Ayette geçen "قتل" kelimesi kırâat imamlarından Nâfî' el-Medenî (ö. 169/785), İbn Kesîr el-Mekkî (ö. 120/738), Ebû 'Amr b. el-'Alâ' el-Basrî (ö. 154/771) ve Ya'kûb el-Hadramî (ö. 205/821) tarafından "قتل" şeklinde; diğer kurrâ tarafından da "قَاتِل" şeklinde okunmuştur.²³ Müellif hem pasajdaki anlam bütünlüğünü hem de birinci kırâati dikkate alarak ilgili kelimeyi "öldürüldüler" şeklinde çevirmeyi tercih etmiş ve ayete şöyle meal vermiştir: "Vaktiyle [İşâya, Zekeriya ve Yahya gibi] nice peygamberler, beraberlerinde kendilerini Allah yoluna adanmış birçok kimse varken öldürüldüler. Ama o kimseler, [peygamberlerinin öldürülmesine rağmen] Allah yolunda çektikleri sıkıntılardan asla yılmadılar, zayıflık göstermediler, düşmanlarına boyun eğmediler. Allah zorluklara göğüs gerenleri sever."²⁴ Diğer meallerde ise, ülkemizde de yaygın olan ikinci kırâatin manası doğrultusunda ayetin çevrildiği görülmektedir.²⁵ Söz gelimi Diyanet Meali'nde ilgili kelime "çarpıştı"²⁶ şeklinde çevrilirken, *Kur'an Yolu Meali*'nde "savaştlar",²⁷ Hasan Basri Çantay'ın mealinde ise "muharebe ettiler"²⁸ şeklinde benzer anlamlar

²⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, I, 15.

²¹ Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), I, 223; Mehmet Dağ, "Mu'tezile Mezhebine Ehl-i Sünnet'in İsnâdı: 'Kırâatlar, Tevkîfî Değil; İctihâdîdir' -Zemahşerî Özelinde Bir İddianın Değerlendirilmesi-", *Marîfe: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* III/3, Mu'tezile Özel Sayısı (2003), 219-258.

²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, I, 46.

²³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, II, 182.

²⁴ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 103.

²⁵ "www.mealler.org" (Erişim 26 Ocak 2022).

²⁶ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 67.

²⁷ Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıncı v.d. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), I, 682.

²⁸ Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim* (İstanbul: Elif Ofset, 1990), I, 106

takdir edilmiştir. Öztürk'ün bu tercihiyle, Türkçe meal literatüründe “قُلِّلْ” kırâatinin anlamını esas alan tek müellif olduğunu söyleyebiliriz.

Tevrat'ta Yahudilere indirilen bazı ilahi hükümler ve onların bu hükümleri uygulama hususunda sergiledikleri tavrın ön plana çıkarıldığı ve İncil'in de bu hükümleri tasdik edici olarak gönderilmesinin anlatıldığı bir bağlamda Allâh'ın indirdikleriyle hükmetmenin gerekliliğine vurgu yapan Mâide 5/47. ayette geçen “وَلِيُخَكِّمَ أَهْلَ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ” ibaresinin mealinde, cumhurun okuyuşu olan “وَلِيُخَكِّمَ” kırâatini esas alan müellif, meallerde yaygın olarak benimsendiği üzere, “Kendilerine İncil verilenler, Allah'ın onda indirdiği ayetlere göre hükmetsinler.”²⁹ şeklinde mana vermek yerine, “Kendilerine İncil verilenler, Allah'ın onda indirdiği ayetlere göre hükmetsinler, diye emrettik.” şeklinde anlam takdirinde bulunmuştur.³⁰ Mealde “وَلِيُخَكِّمَ أَهْلَ الْإِنْجِيلِ” ifadesinin, Kur'an'ın nazil olduğu döneme değil, İncil'in gönderildiği zamana işaret etmesi, yani geçmiş zamanın hikâyesi olması³¹ bu tercihin gerekçesi olarak ön plana çıkarılmakta ve söz konusu ifadenin, “قُلِّلْنَا” (diye emrettik) şeklinde bir lafız takdiriyle çevrildiği belirtilmektedir.³² Ayrıca Hamza Hamza b. Habîb el-Kûfî (ö. 156/773) ve Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-A'meş'e (ö. 148/765) ait “وَلِيُخَكِّمَ”³³ “hükmetsinler diye (İsa'ya İncil'i verdik)”³⁴ şeklindeki okuyuşlarının da bu çeviriyi destekler mahiyette olduğu ifade edilmiştir.³⁵ Görüldüğü üzere Öztürk, Hafs rivayeti dışındaki sahîh bir kırâatin ifade ettiği anlamı, bir ayete ilişkin anlam takdirinde destekleyici unsur olarak kullanmaktadır.

Hz. İsâ ve Havariler arasındaki bazı diyalogların aktarıldığı bağlamda Havarilerin gökten bir sofraya indirmesi için Rabb'inden istekte bulunmasını Hz. İsâ'dan talep etmelerini konu alan Mâide 5/112. ayete verilen meal de sahîh kırâatler arasında yapılan bir tercihe göre şekillenmektedir. Bu ayette geçen “هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ” ifadesi cumhur kurrâ tarafından bu şekilde gâib siğasıyla okunmuştur. Bu okuyuşa göre Havariler Hz. İsâ'ya, “Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?”³⁶ demişlerdir. Kisâî ise bu ifadeyi muhatap siğasıyla “هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبُّكَ” şeklinde okumuştur.³⁷ Hz. Alî b. Ebî Tâlib (ö. 40/661), Muâz b. Cebel (ö. 17/638), İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Hz. Âişe (ö. 58/678) ve Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]) gibi sahabe ve tâbiîn âlimlerince de tercih edilen bu kırâat,³⁸ mealde esas alınarak ayete şu şekilde bir anlam takdir edilmiştir: “Yine vaktiyle Havariler, ‘Ey Meryem oğlu İsa! Gökten bize bir sofraya indirmesi için rabbinden istekte bulunabilir misin?’ diye sormuşlar; İsa da; ‘Sizler mademki mümin kimselersiniz, öyleyse Allah’tan korkun da böyle bir istekte bulunmayın’ diye karşılık vermişti.”³⁹

Bu konuda başka bir örnek de Hz. Peygamber'in müşriklere karşı mücadelesinin anlatıldığı bağlamda onların bütün delilleri inkâr ederek vaat edilen azabı pervasızca talep etmeleri üzerine bu konuda hükmün Allah'a ait olduğunu vurgulayan En'âm 6/57. ayette karşımıza çıkmaktadır. Bu ayetteki “يُقِضُ الْحَقُّ” ifadesi meallerde genellikle, Nâfi', İbn Kesîr ve 'Âsım'ın bu kırâatlerine⁴⁰ uygun bir şekilde “O (Allah) daima gerçekleri anlatır”, “O hakkı anlatır/haber verir” şeklinde tercüme edilmektedir.⁴¹ Ancak bu anlam, siyak-sibak bütünlüğüne pek uymadığı gerekçesiyle mealde tercih edilmemiş, bunu yerine kırâat imamlarından Ebû 'Amr,

²⁹ “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?suredid=005&ayet=047> (Erişim 26 Ocak 2022)

³⁰ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 149.

³¹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1990), III, 500.

³² Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 149.

³³ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erbe'ate 'aşer* (Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 2007), II, 536.

³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), VI, 136.

³⁵ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 149.

³⁶ Meallerde genel olarak bu kırâat doğrultusunda anlam verilmiştir. “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?suredid=005&ayet=112>. (Erişim 6 Haziran 2022).

³⁷ Bennâ, *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erbe'ate 'aşer*, I/545.

³⁸ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelûsî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), II/259.

³⁹ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 159.

⁴⁰ Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 85.

⁴¹ “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?suredid=006&ayet=057> (Erişim 6 Haziran 2022).

İbn ‘Âmir el-Yahsubî (ö. 118/736), Alî b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805) ve Hamza’nın “يُقْضَى الْحَقُّ”⁴² ve Abdullah b. Mes’ûd (ö. 32/652-53), Übey b. Ka’b (ö. 33/654 [?]), İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714) ve A’meş gibi sahabe ve tâbiûn âlimlerinin “يُقْضَى بِالْحَقِّ”⁴³ şeklindeki okuyuşları esas alınarak “*O en doğru zamanda en doğru hükmü verir*” şeklinde çevrilmiştir.⁴⁴

Yine benzer bir bağlamı yansıtan En’âm 6/159. ayette geçen “إِنَّ الَّذِينَ قَرَأُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شَيْعًا لَسْتُ” ibaresine anlam takdir edilirken çoğunluğun benimsediği “قَرَأُوا”⁴⁵ (parçaladılar/ayırdılar)⁴⁶ kırâati yerine Hamza ve Kisâî’nin “فَارَأُوا”⁴⁷ (ayırdılar/terk ettiler) şeklindeki okuyuşları mealde referans alınarak “[*Ey Peygamber!*] *Dinlerini terk eden ve farklı inanç gruplarına ayrılan kimselerle senin hiçbir ilgin olamaz*” şeklinde çevrilmiştir. Ayette kastedilen zümrenin büyük ihtimalle müşrikler olduğu vurgulanarak “dinlerini terk etmek”ten maksadın, Allah’ın emrettiği hanif/tevhid dinini terk etmek ve şirk ortak paydasında farklı inanış ve anlayışları benimsemek olduğu sonucuna varılmıştır.⁴⁸ Müellif, Rûm 30/32. ayetteki benzer kırâat farklılığında da yine Hamza ve Kisâî’nin kırâatlerini tercih ederek “terk etmek” anlamı vermiştir.⁴⁹

Kızıldeniz’in karşı yakasına geçirilerek Firavun’un zulmünden kurtarılan İsrail oğullarının Sina yarımadasında karşılaştıkları puta tapan bir halktan etkilenerek Hz. Musa’dan onların ilahları gibi ilahlar talep etmeleri üzerine Hz. Musa’nın onlara yönelik sözlerini konu alan A’râf 7/141. ayette de sahîh kırâatler arasında bir tercih yapıldığı görülmektedir. Ayette geçen “وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ” ibaresinin mealinde, çoğunluğun kırâati olan “أَنْجَيْنَاكُمْ”⁵⁰ (biz sizi kurtarmıştık)⁵¹ okuyuşu, sözün akışında kopukluğa yol açması sebebiyle, tercih edilmemiş; onun yerine İbn ‘Âmir’e ait “أَنْجَاكُمْ”⁵² kırâati referans alınarak “*Hatırlayın ki Allah sizi Firavun ve hanedanının zulmünden kurtardı*” şeklinde anlam takdir edilmiştir.⁵³

Hiz. Peygamber’i ve onun getirdiği ayetleri kabul etmeyen müşriklerin ondan başka bir Kur’ân getirmesini veyahut Kur’ân’ı istekleri doğrultusunda değiştirmesini istedikleri bir bağlamda Hz. Peygamber’in vahye tabi olmakla mükellef olduğunu ve vahyi tebliğden vazgeçemeyeceğini anlatan Yûnus 10/16. ayette⁵⁴ geçen “وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ” (Allah da size onu bildirmezdi)⁵⁵ ibaresine, bu şekilde okuyan çoğunluğun kırâatine göre anlam verilmemiş, sözün gelişine daha uygun düştüğü gerekçesiyle, İbn Kesîr’in Kunbül (ö. 291/904) rivayetindeki “وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ”⁵⁶ (Allah size onu mutlaka bildirirdi) şeklindeki okuyuşu tercih edilerek “[*Ey Peygamber!*] *Yine de ki onlara: “Allah dileseydi ben bu ayetleri size okuyup tebliğ etmezdim; ama O size ayetlerini [başka yolla, başka bir peygamber vasıtasıyla da olsa] mutlaka bildirirdi.”*” şeklinde çevrilmiştir.⁵⁷

Sakin bir deniz yolculuğu esnasında, şiddetli bir fırtınaya tutulan gemi yolcularının, bu dehşetli anda Allah’a yalvarmaları ve tehlike geçince de eski olumsuz hallerine dönmelerini anlatan bir misal üzerinden müşriklerin nankörlüğünü vurgulayan Yûnus 10/23. ayette⁵⁸ geçen ve sadece ‘Âsım kırâatinin Hafs (ö. 180/796) rivayetinde nasb ile okunan “مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا” ibaresi,

⁴² Dâni, *et-Teysîr fi’l-kirâati’s-seb’*, 85.

⁴³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz fi tefsîri’l-kitâbi’l-azîz*, II/299.

⁴⁴ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 168.

⁴⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâati’l-‘aşr*, II/200.

⁴⁶ Meallere bakıldığında genellikle bu anlamın takdir edildiği görülmektedir. “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=006&ayet=159> (Erişim 6 Haziran 2022).

⁴⁷ Dâni, *et-Teysîr fi’l-kirâati’s-seb’*, 89.

⁴⁸ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 185.

⁴⁹ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 458.

⁵⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâati’l-‘aşr*, II/204.

⁵¹ Meallere bakıldığında genel olarak bu anlamın takdir edildiği görülmektedir. “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=007&ayet=141> (Erişim 6 Haziran 2022).

⁵² Dâni, *et-Teysîr fi’l-kirâati’s-seb’*, 93.

⁵³ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 201-202.

⁵⁴ İlgili ayetin metni şu şekildedir: “قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُمْ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ”

⁵⁵ Meallerde genellikle çoğunluğun okuyuşu istikametinde bu şekilde anlam takdir edilmiştir. “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=010&ayet=016> (Erişim 6 Haziran 2022).

⁵⁶ Dâni, *et-Teysîr fi’l-kirâati’s-seb’*, 99.

⁵⁷ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 245.

⁵⁸ İlgili ayetin tam metni şu şekildedir: “فَلَمَّا أَخْبَتْهُمْ إِذَا هُمْ يَتَّبِعُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغَيْتُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ أَلَيْنَا مَرْجِعَكُمْ فَتُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ”

kırâat imamlarının büyük çoğunluğunun “مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا”⁵⁹ şeklindeki ötreli okuyuşları dikkate alınarak “Ey [müşrik/nankör] insanlar! Azgınlık, taşkınlık ve isyankârlıkla ancak kendinize zarar vermiş olursunuz. *Evet, bu fâni hayatın az çok zevkini sürersiniz; ama sonunda hesap vermek üzere bizim huzurumuza geleceksiniz.*” şeklinde bağımsız bir cümle olarak çevrilmiştir.⁶⁰

Yukardaki ayetlerin devamında müşriklerin ahiretteki durumlarını anlatan Yûnus 10/30. ayette geçen “تَتَّبِعُوا” ibaresinde çoğunluğun (anlayacak/ karşılığını görecek/ yoklayacak ve kendi akıbetini öğrenecek)⁶¹ okuyuşu yerine Hamza, Kisâî ve Halef’in (ö. 229/844) “تَتَّلُوا”⁶² (okuyacak) şeklindeki kırâatleri tercih edilerek “*İşte o gün orada herkes dünyada iken yaptığı işleri amel defterinden okuyacak*” şeklinde çevrilmiştir.⁶³

Müşriklerin nankörlük etmek yerine Allah’ın onlara lütfettiği Kur’ân ve İslam nimetiyle sevinip mutlu olmalarını salık veren Yûnus 10/58. ayette “فَأَنْتُمْ حَرُونَ” ibaresinde geçen ve kırâat imamlarının çoğunluğunun ğâib sigasıyla “فَأَنْتُمْ حَرُونَ” (sevinin) (biriktiriyorlar)⁶⁴ şeklinde okudukları kelimeler, ayetin “De ki” diye başlaması ve yine “De ki” diye başlayan 59. ayetteki ifadelerin muhatap kipinde olması sebebiyle; Hz. Osman (ö. 35/656), Übey b. Ka’b, Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) gibi sahâbilerle⁶⁵ birlikte Ruveys (ö. 238/852) rivayetiyle Ya’kûb’a atfedilen⁶⁶ “فَأَنْتُمْ حَرُونَ” (sevinin) (biriktiriyorsunuz) şeklindeki kırâatlerin manası dikkate alınarak şöyle çevrilmiştir: “[Ey Peygamber!] De ki onlara: [Sahip olduğunuz başka bir şey sebebiyle değil,] Allah’ın bu lütf ve rahmetiyle, evet O’nun size lütfettiği Kur’an ve İslam nimetiyle sevinip mutlu olun. Çünkü Kur’an ve İslam, biriktirdiğiniz dünya malının tümünden çok daha değerli bir nimettir.”⁶⁷ Mealde tercih edilen kırâatin, ismi geçen sahabe tarafından okunduğu vurgulanmış olsa da söz konusu kırâatin, on kırâat imamından biri olan Ya’kûb’un ravisi Ruveys tarafından da okunması hasebiyle, on kırâatten biri olduğunu belirtmemiz gerekir.⁶⁸

Kâfirlikte direnen insanların yeniden diriliş gerçeğini tebliğ eden Hz. Peygamber’e ve ilahi vahye yönelik inkârcı tavırlarını anlatan Hûd 11/7. ayetteki “أَنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ” ibaresinde geçen ve kırâat imamlarının çoğunluğu tarafından “سِحْرٌ” (sihir/büyü) şeklinde okunan kelime, sözün gelişine daha uygun düştüğü gerekçesiyle Hamza, Kisâî ve Halef’in “سَاحِرٌ” (sihirbaz/büyücü) şeklindeki kırâati⁶⁹ esas alınarak şöyle çevrilmiştir: “[Ey Peygamber!] Şimdi sen, “Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz!” desen, kâfirlikte direnenler mutlaka, “Bu adam besbelli bir sihirbaz” diye karşılık verirler.”⁷⁰

Müşriklerin tüm yanlış tutumlarına rağmen utanıp sıkılmadan ve pervasızca kendilerini ahirette en güzel akıbetin beklediği yalanını dillerine doladıklarını anlatan Nahl 16/62. Ayette “لَا مَفْرُطُونَ” ibaresinde geçen ve kırâat alimlerinin çoğunluğu tarafından “مَفْرُطُونَ” şeklinde okunan kelime, müellifin ifade ettiği üzere, İbn Mes’ûd, İbn Abbas, Nâfi’ ve Kisâî’nin “مَفْرُطُونَ”⁷¹ şeklindeki kırâati dikkate alınarak şöyle çevrilmiştir: “Yoo! Onları bekleyen, [cennet

⁵⁹ Dâni, *et-Teyâsîr fi’l-kırâati’s-seb’*, 99.

⁶⁰ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 247.

⁶¹ Meallerde genellikle bu kırâatin ifade ettiği anlam esas alınmış ve ilgili ifade önceki cümlenin içerisinde bir öge olarak değerlendirilmiştir. “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=010&ayet=030> (Erişim 7 Haziran 2022).

⁶² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-‘aşr*, II/212.

⁶³ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 248.

⁶⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, Suat Yıldırım ve Celal Yıldırım gibi müellifler bir yana meallerde genellikle bu kırâatin ifade ettiği anlam esas alınmıştır. Öztürk’ün takdir ettiği anlam, bu müelliflerin mealleriyle örtüşmektedir. “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=010&ayet=058> (Erişim 7 Haziran 2022).

⁶⁵ Ahmed b Yûsuf es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn fi’ulûmi’l-kitâbi’l-meknûn*, thk. Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994), IV/45.

⁶⁶ el-Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn fi’ulûmi’l-kitâbi’l-meknûn*, IV, 45.

⁶⁷ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 252.

⁶⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-‘aşr*, II, 214.

⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, IX, 8; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-‘aşr*, II, 192, 216.

⁷⁰ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 259.

⁷¹ Bu kırâat on kırâat içerisinde sadece Nâfi’e izafe edilmektedir. Ebû Cafer’in “مَفْرُطُونَ” şeklinde okuduğu kelimeyi diğer kurrâ “مَفْرُطُونَ” şeklinde okumuşlardır. Bkz. Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, X/80; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-*

değil] cehennemdir! Çünkü onlar günahkârların ve dolayısıyla cehennemliklerin önde gidenleridir.”⁷²

Allah’tan başka ilahlar olduğuna inanan müşriklerin iddialarını akli delillerle bertaraf eden İsrâ 17/42. ayette “قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ إِلَهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَا بُدَّ لَهُمْ مِنَ الْعَرْشِ سَبِيلًا” geçen ve İbn Kesîr ve Hafis tarafından “كَمَا يَقُولُونَ” (dedikleri/iddia ettikleri gibi)⁷³ şeklinde ğaib sigasında okunan kelime, Nâfi’, Ebû ‘Amr, İbn ‘Âmir, Hamza, Kisâî ve Ebû Bekir Şu’be (ö. 193/809) rivayetine göre ‘Âsım’ın tercih ettiği “كَمَا تَقُولُونَ”⁷⁴ (dediğiniz/iddia ettiğiniz gibi) kırâatine göre şöyle tercüme edilmiştir: “[Ey Peygamber!] De ki: “Şayet iddia ettiğiniz gibi Allah’tan başka birtakım tanrılar olsaydı, onların hepsi kâinattaki mutlak hükümlerinin sahibi Allah’la baş edebilmek, O’na üstün gelebilmek için çaba sarf ederlerdi.”⁷⁵

Müşriklere bağ ve bahçe sahibi iki adamın ibretlik hikayesi üzerinden, ahirete inanmamanın, mal-mülk çokluğuyla ve nüfuz çevresiyle böbürlenmenin akıbetini anlatan Kehf 18/34. ayette⁷⁶ geçen “وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ” ibaresinde geçen ve ‘Âsım, Ebû Ca’fer (ö. 130/747-48) ve Ya’kûb tarafından “ثَمَرٌ” (meyve/ürün), Ebû ‘Amr tarafından “ثَمْرٌ” şeklinde okunan kelime, İbn Abbas ve Mücâhid’in (ö. 103/721) yanı sıra kırâat imamlarından İbn Kesîr, Nâfi’, İbn ‘Âmir, Hamza ve Kisâî’nin “ثَمْرٌ” (mal mülk, servet)⁷⁷ şeklindeki okuyuşlarına göre şöyle tercüme edilmiştir: “Daha başka gelir kaynaklarına da sahip olan bu adam bir gün komşusuyla laflarken, ‘Benim malım mülküm seninkinden daha çok. Üstelik nüfuz ve itibar çevrem senden çok daha geniş.’ diyerek böbürlendi.”⁷⁸

Hz. Meryem’in hamileliği ve Hz. İsrâ’nın doğumunun anlatıldığı bağlamda yer alan Meryem 19/24. ayette⁷⁹ geçen “فَنَادَيْهَا مِنْ تَحْتِهَا” ifadesi yaygın kırâat esas alınarak genellikle, “Ağacın alt tarafından [melek] ona seslendi” şeklinde çevrilmektedir.⁸⁰ Ancak bu ifadedeki “مِنْ تَحْتِهَا” lafzı Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Mücâhid, Âsım el-Cahderî (ö. 128/745), Zir b. Hubeyş (ö. 82/701) gibi âlimlerin⁸¹ yanı sıra kırâat imamlarından İbn Kesîr, İbn ‘Âmir, Ebû ‘Amr, Ebû Bekir Şu’be ve Ruveys tarafından “مَنْ تَحْتِهَا” şeklinde okunmuştur.⁸² Buna göre söz konusu ifade “alt tarafından ona birisi şöyle seslendi” şeklinde bir anlam kazanmaktadır. Bazı müfessirlere göre Hz. Meryem’e alt tarafından seslenenin bebek İsa olduğu görüşü⁸³ doğrultusunda ikinci kırâat esas alınarak ayete şöyle meal verilmiştir: “Bu sırada alt tarafından ona birisi [İsa] şöyle seslendi: “[Anacığım!] Üzülme artık! Rabbin dünyaya getirdiğin çocuğu değerli/şerefli kıldı. Şimdi sen hurma dalını kendine doğru çekip silkele de sana taze hurmalar dökülsün.”⁸⁴

Aralarında fısıldaşarak kendileri gibi bir beşer olan Hz. Peygamber’e ve sihir olarak niteledikleri Kur’ân’a inanmayacaklarını ifade eden müşriklere cevap verilen Enbiyâ 21/4. ayette

‘aşr, II/228. İbnü’l-Cevzî’de bu kırâatin Kisâî’ye izafe edilmesi, Kisâî’nin aşere sisteminde yer almayan öğrencisi Kuteybe b. Mihrân rivayetine dayanmaktadır. Bkz. Ebû’l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. ‘Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, Dâru İbn Hazm, 2002), 783. Dolayısıyla bu kırâatin Kisâî’ye izafeti meşhur olmayan bir rivayettir. Öztürk’ün bu kırâati mutlak olarak Kisâî’ye izafe etmesi, bunun Kisâî’ye ait on kırâat içerisinde yer alan meşhur bir kırâat olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır.

⁷² Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 314.

⁷³ Meallerde genellikle bu kırâatin ifade ettiği anlamın esas alındığı görülmektedir. “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=017&ayet=042> (Erişim 7 Haziran 2022).

⁷⁴ Dâni, *et-Teysîr fi’l-kirâati’s-seb’*, 114.

⁷⁵ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 328.

⁷⁶ Ayetin tam metni şu şekildedir: “وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا”

⁷⁷ Meallerde genel olarak tercih edilen anlamın da bu doğrultuda olduğu görülmektedir. “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=018&ayet=034> (Erişim 7 Haziran 2022).

⁷⁸ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 340.

⁷⁹ Ayetin tam metni şu şekildedir: “فَنَادَيْهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ ثَمَرًا سَرِيًّا”

⁸⁰ “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=019&ayet=024> (Erişim 8 Haziran 2022).

⁸¹ Abdullatîf el-Hatîb, *Mu’cemü’l-kirâât* (Dımaşk: Dâru Sa’düddin, 2009), V/354.

⁸² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâati’l-‘aşr*, II/238.

⁸³ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi te’vîli’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), VIII/326-328; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz fi tefsîri’l-kitâbi’l-azîz*, IV/11; Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, VI/183.

⁸⁴ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 350.

“قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ” geçen “قَالَ” (Dedi)⁸⁵ kelimesi yaygın kırâate göre değil; kırâat imamlarından İbn Kesîr, Nâfi‘, Ebû ‘Amr, İbn ‘Âmir ve Ebû Bekr Şu‘be rivayetine göre ‘Âsım’ın “قَالَ” (De ki)⁸⁶ şeklindeki okuyuşlarına göre şöyle çevrilmiştir: “[Ey Peygamber!] De ki onlara: “Benim rabbim gökte ve yerde söylenen her sözü bilir. Çünkü O her şeyi işiten, her şeyi bilendir.”⁸⁷ Aynı şekilde Hz. Peygamber ile müşrikler arasında nihai hükmün verilmesi için durumun Allah’a havale edilmesini anlatan Enbiyâ 21/112. ayette “قَالَ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ” geçen “قَالَ” (Dedi)⁸⁸ kelimesi Hafs rivayeti yerine, siyak-sibaka daha uygun düşmesi sebebiyle, kırâat imamlarının hemen hepsinin “قَالَ” (De ki)⁸⁹ şeklindeki okuyuşuna göre şöyle tercüme edilmiştir: “[Ey Peygamber!] De ki: “Rabbim! Artık benimle bu müşrik halk arasında gereken hükmü ver. Bizim rabbimiz Rahman’dır. Sizin bütün bu çirkin iftiralara karşı kendisine sığınılıp yardım istenecek yegâne varlık O’dur.”⁹⁰

Hz. Süleyman kıssasında Hühüd’ün aktardığı bilgiler içerisinde güneşe tapan Sebe’ halkından bahsetmesinin ardından gelen Neml 27/25. ayette⁹¹ geçen “تُعَلِّونَ” ve “تُخْفُونَ” kelimeleri, sözün akışına daha uygun düştüğü için Hafs rivayetiyle ‘Âsım ve Kisâi dışındaki diğer kırâat imamlarının “تُخْفُونَ” ve “تُعَلِّونَ”⁹² şeklindeki okuyuşlarına göre şöyle tercüme edilmiştir: “Halbuki onların göklerde ve yerde gizli olan her şeyi açığa çıkararak, gizli saklı tuttuklarını da açığa vurduklarını da bütün gerçekliğiyle bilen Allah’a secde edip O’na boyun eğmeleri gerekmez mi?”⁹³

Hz. Peygamber’e inanmayan müşriklerin Hz. Musa’ya verilenlere benzer mucizeler talep etmeleri bağlamında gelen Kasas 28/48. ayette⁹⁴ geçen “سِحْرَانِ” kelimesi, kırâat imamlarından ‘Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef’in kırâatine göre “iki sihir” şeklinde değil de diğer kırâat imamlarının “سَاحِرَانِ”⁹⁵ (iki sihirbaz) şeklindeki okuyuşlarına göre şu şekilde tercüme edilmiştir: “Peki, vaktiyle Musa’ya mucize verildi de ne oldu?! Onun tebliğine muhatap olanlar onca mucizeyi inkâr etmediler mi?! Onlar, ‘Bu ikisi [Musa ve Harun] birbirini destekleyen iki sihirbaz!’ demediler mi?!”⁹⁶

Buraya kadar zikrettiğimiz örneklerde müellifin sadece bir kırâatin ifade ettiği manayı meale yansıttığı, diğer kırâatin manasına mealde yer vermediği gibi, diğer kırâate göre anlam verilebileceğine de işaret etmediği görülmektedir. Bu durum, müellifin kırâatlerden birini tercih ederken diğerinden de vazgeçtiğini göstermektedir. Hâlbuki sonraki başlıklarda müellifin her iki kırâatin manasına da işaret ettiği, birini tercih etse de diğerinden vazgeçmediği görülmektedir. Sahih kırâatler arasında yapılan böyle bir tercih, geleneksel kırâat anlayışına uygun bir yaklaşım olmasa da dilci müfessirlerin kırâatlere yönelik tutumuyla örtüşmektedir. Kırâat geleneğinde farklı ayetler mesabesinde kabul edilen sahîh kırâatlerden birinin diğerine tercih edilmesi, Kur’an kırâati açısından kabul edilemez olsa da mana yönüyle bu kırâatler arasında tercihte bulunulması tefsir ilmi açısından bir problem teşkil etmemektedir. Aksine, ayetlerin manasını tespit ederken kırâatlerden istifade etmesi bir müfessirden beklenen bir tutumdur. Bununla birlikte, sahîh kırâat anlayışının gerektirdiği hassasiyet dikkate alınarak, mealde sahîh kırâatler arasında bir tercih yapmak yerine bu kırâatlerin alternatif okumalar olarak meale yansıtılması daha kapsayıcı bir yaklaşım olabilir.

2.2. Sahîh Kırâatlere Mealde Alternatif Olarak Yer Verilmesi

⁸⁵ Meallerde genellikle bu kırâatin ifade ettiği anlam esas alınmıştır. “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=021&ayet=004> (Erişim 8 Haziran 2022).

⁸⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâati’l-‘aşr*, II/243.

⁸⁷ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 368.

⁸⁸ Muhammed Esed gibi bazı müellifler bir kenara bırakılırsa, meallerde genellikle bu kırâatin ifade ettiği anlam esas alınmıştır. “www.mealler.org”. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=021&ayet=112> (Erişim 8 Haziran 2022).

⁸⁹ Dâni, *et-Teysîr fi’l-kirâati’s-seb’*, 126.

⁹⁰ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 378.

⁹¹ Ayetin tam metni şöyledir: “أَلَا تَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعَلِّونَ”

⁹² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâati’l-‘aşr*, II/253.

⁹³ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 428.

⁹⁴ Ayetin tam metni şöyledir:

“فَلَمَّا جَاءَهُم الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا آتَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ لَكُنَّا رَبُّكُمْ وَأَنْتُمْ بِآيَاتِنَا كَاذِبُونَ”

⁹⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâati’l-‘aşr*, II/256.

⁹⁶ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 441.

Mealde genel olarak sahîh kırâatlerden birinin ön plana çıkarılarak diğer kırâatlerin göz ardı edildiği ve sadece bir kırâatin ifade ettiği mananın metne yansıtıldığı görülmekle birlikte bazen diğer kırâat vechinin ifade ettiği mana doğrultusunda alternatif bir meal denemesinin de dipnotta okuyucunun dikkatine sunulduğu görülmektedir.

Hz. Nûh ile onun bütün çağrılarına rağmen gemiye binmeyen oğlu arasında geçen olayların anlatıldığı bir bağlamda, boğulmak üzere olan oğlunun kurtulması için dua eden Hz. Nûh'a Allâh'ın hitabını içeren Hûd 11/46. ayet⁹⁷ hakkında müellifin yaptığı değerlendirmeler bu meyanda zikredilebilir. Mealde, ayette geçen "إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٌ" ibaresine, cumhurun okuyuşu olan ve genel olarak meallerde tercih edilen "إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٌ"⁹⁸ (o kötü bir iştir)⁹⁹ kırâatine uygun olarak "onun hakkında böyle bir istekte bulunman yersizdir." şeklinde mana verilirken; Hz. Ali, İbn Abbas, Hz. Âişe gibi birçok sahabenin yanı sıra Ya'kûb ve Kisâî'nin "إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٌ" (O kötü bir iş yaptı) şeklindeki kırâatiyle de desteklenerek "O kâfir ve isyankâr biri idi" şeklinde de çevrilebileceği, bununla birlikte ifadedeki *hû* zamirinin Hz. Nuh'un isteğine râci olma ihtimalinin daha kuvvetli gözüktüğü belirtilmektedir. Takip eden ifadelerdeki muhtevanın bu ihtimali güçlü kılan önemli bir delil olduğu vurgulanmaktadır. Diğer yandan, söz konusu ifadeye, "O bir veled-i zina idi"¹⁰⁰ şeklinde bir mana vermenin tutarlı bir yanı olmadığı ifade edilmektedir.¹⁰¹

Benzer bir durum Hz. Hûd'un anlattığı öğütleri yalanlayan Âd kavminin sözlerini aktaran Şuarâ 26/137 "إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقٌ الْأَوَّلِينَ" ayetinin mealinde de karşımıza çıkmaktadır. Ayette geçen "خُلُقٌ" (âdet/tutum/gelenek)¹⁰² kelimesine hem İbn Abbas, İbn Mes'ûd ve Mücâhid gibi müfessirlerin yorumu¹⁰³ hem de İbn Mes'ûd, Hasan el-Basrî, Ebû Ca'fer, İbn Kesîr, Ya'kûb, Ebû 'Amr ve Kisâî gibi âlimlerin "خُلُقٌ"¹⁰⁴ (ihtilak/uydurma) şeklindeki okuyuşları dikkate alınarak şöyle mana verilmiştir: "Kaldı ki senin bu öğütlerin daha önce gelip geçen insanların *din diye uydurdukları şeylerden* ibarettir." Bununla birlikte söz konusu ifadenin, "Bizim bu dinimiz, atalarımızın dininden başka bir şey değildir; [senin tebliğ ettiğin din ise türedi bir şeydir]." şeklinde de çevrilebileceği belirtilerek diğer sahîh kırâatin mümkün kıldığı alternatif bir meale dipnotta işaret edilmiştir.¹⁰⁵

Bu başlık altında ele aldığımız örneklerde müellifin bir kırâatin manasını meale yansıtarak tercihte bulunduğunu, bununla birlikte diğer kırâatin ifade ettiği manadan da vazgeçemediğini görmekteyiz. Bu durum diğer kırâat kadar olmasa bile bu kırâatin manasının da müellif tarafından tercih edilebilir olduğunu göstermektedir. Bu özel durum sebebiyle, bu başlık altındaki kırâat değerlendirmelerinin bir önceki başlıkta incelenen örneklerden farklı olduğunu ve sahîh kırâatlerin birlikte değerlendirilmesi açısından, geleneksel kırâat anlayışının hassasiyetlerini dikkate alan bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz.

2.3. Sahîh Kırâatlerin Mealde Cem Edilmesi

Müellif bazen sahîh kırâatler arasında bir tercihte bulunmayıp her iki kırâatin anlamını da meale yansıtmaya çalışmıştır. Sözelimi abdest ayeti olarak da bilinen Mâide 5/6. ayette¹⁰⁶ geçen "ارْجُلَكُمْ" lafzı kırâat imamlarından İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Hamza, Ebû Ca'fer, Halef ve Ebû Bekr Şu'be

⁹⁷ Ayetin tam metni şu şekildedir:

"قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْتَلِنَ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ"

⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, II/218.

⁹⁹ Meallerde diğer kırâatin ifade ettiği anlam doğrultusunda yapılan bazı çevirilere rastlanmakla birlikte, "عمل" kırâati doğrultusunda yapılan çevirilerin daha fazla olduğu görülmektedir. "www.mealler.org". <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=011&ayet=046> (Erişim 9 Haziran 2022).

¹⁰⁰ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr = Mefâtihü'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), XVIII/4.

¹⁰¹ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 264.

¹⁰² Yaşar Nuri Öztürk, Mehmet Okuyan gibi bazı müellifler bir kenara bırakılırsa, meallerde genellikle bu kırâatin ifade ettiği anlam esas alınmıştır. "www.mealler.org". <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=026&ayet=137> (Erişim 8 Haziran 2022).

¹⁰³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, IX/463.

¹⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, II/252; Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, VII/33.

¹⁰⁵ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 421.

¹⁰⁶ Ayetin ilgili kırâat farklılığını içeren kısmı şu şekildedir:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ"

rivayetine göre ‘Âsım tarafından “أَرْجُلُكُمْ” şeklinde okunurken diğer kurrâ “أَرْجُلُكُمْ” şeklinde okumuştur.¹⁰⁷ “أَرْجُلُكُمْ” kırâati dört mezhebin benimsediği abdest alırken ayakların yıkanması gerektiği görüşünü desteklemektedir. “أَرْجُلُكُمْ” kırâati ise ayakların mesh edilmesi görüşünü desteklemektedir. Her iki kırâat de sahîh olduğu için, mezhepler kırâatler arasında bir tercihe gitmeyip bu konuda bir kırâati delil olarak diğer kırâati kendi görüşleri doğrultusunda tevil etmektedirler. Müellif de sahîh olan her iki kırâatin imkân verdiği anlamları mealde cem ederek ayeti “*Ey Müminler! Namaz kılacağınız zaman yüzünüzü, dirseklere kadar ellerinizi ve kollarınızı yıkayın. Başınızı mesh edin, ayaklarınızı ise topuk kemiklerine kadar yıkayın/mesh edin.*” şeklinde çevirmiş ve iki kırâat arasında bir tercihte bulunmamıştır.¹⁰⁸ Müellifin burada genel fihhi görüşü yansıtan abdestte ayakların yıkanmasına delalet eden kırâatle yetinmeyip ayakların mesh edilmesine delalet eden kırâati de meale yansıtması, nüzul ortamı açısından her iki mananın da doğru olabileceğini göstermek gayesine matuf olabilir. Zira müellif mealde, zamanla oluşan fihhi yorumlardan bağımsız sadece nüzul ortamında ayetlerin nasıl anlaşıldığını yansıtmayı hedeflemektedir.¹⁰⁹

Yine Allah’ın nimetlerine nankörlükle karşılık veren ve böylelikle hem kendilerini hem de halklarını helak yurduna sürükleyen müşrik kimselerin kötü fiillerinden bahseden İbrâhîm 14/30. ayetin mealinde de iki kırâatin birleştirildiği görülmektedir. Ayette geçen “وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ” ibaresinin mealinde çoğunluk kurrânın kırâati olan “لِيُضِلُّوا” (insanları saptırdılar) şeklindeki okuyuş ile İbn Kesîr, Ebû ‘Amr ve Ruveys’in kırâati olan “لِيُضِلُّوا”¹¹⁰ (saptılar) şeklindeki okuyuş birlikte dikkate alınmış ve ilgili kısım şöyle çevrilmiştir: “*Onlar birtakım şeyleri/putları Allah’ın ilahlığına ortak koştular ve bunun neticesinde de hem kendileri Allah’ın yolundan saptılar hem de başkalarını saptırdılar.*”¹¹¹

Bu başlık altında incelediğimiz örneklerde her iki sahîh kırâatin de meale yansıtılmaya çalışıldığı, her iki kırâate de metinde yer verildiği görülmektedir. Klasik kırâat anlayışında, anlam farklılığına imkân veren kırâatlerin birer ayet mesabesinde olduğu düşünülürken, müellifin bu kırâatler arasında tercih yapmadan her birini de meale yansıtma gayretinin geleneksel kırâat anlayışına daha uygun düştüğünü söyleyebiliriz. Bununla birlikte müellifin burada sergilediği tavrı diğer sahîh kırâatlerde sergilemediği dikkate alınır, sadece sahîh oldukları için bu kırâatlerin birlikte değerlendirildiğini söyleyemeyiz. Burada müellifin mana olarak her iki kırâati eşit derecede gördüğü ve bunlardan birini diğerine tercih edemediği için de her iki kırâati meale birlikte yansıttığı düşünülebilir.

3. ANLAM TAKDİRİNDE ŞÂZ KİRÂATLERDEN İSTİFADE EDİLMESİ

Kırâat ilminin en karmaşık ve en sorunlu konularından biri olan şâz kırâat kavramı, kırâat ilminde kullanılmaya başladıktan sonra, belirli dönemler kırılmalar yaşamış, zamanla otantik anlamından uzaklaşmış, kaygan ve yapay bir zemine oturmuştur. Süreç içerisinde birçok âlim tarafından farklı anlamlar yüklenerek kullanılan kavramın, sahîh olmakla birlikte değişik gerekçelerle tercih edilmeyen okumaları içerdiği ve ilk başlarda yaygın olmayan/nadir şeklinde tanımlandığı ve aslına uygun olarak bu şekilde kullanılması gerektiği bazı çalışmalarda ifade edilmektedir.¹¹² Kavramın başlangıçtaki asıl tanımı bu olsa da geline nokta şâz kırâat tabirinden genel olarak onluk sistemin dışında kalan kırâatler anlaşılmaktadır.¹¹³ Bu nedenle bu çalışmada şâz kırâat tabiriyle, gerek senedi sahîh olup Arapçaya uygun olmakla birlikte Mushaf’a muhalif olduğu gerekçesiyle Kur’ân kırâatinde kabul edilmeyen sahabe kırâatleri¹¹⁴ ve gerekse

¹⁰⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-‘aşr*, II/191.

¹⁰⁸ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 142.

¹⁰⁹ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 17.

¹¹⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-‘aşr*, II/224.

¹¹¹ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 298.

¹¹² Mehmet Dağ, “Kırâat İlminde Şâz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* VII/2 (2007), 105.

¹¹³ Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-mukri’in ve mürsidü’t-tâlibîn* (Mekke: Dâru Âlemi’l-Fevâid, 1419), 82.

¹¹⁴ İbnü’l-Cezerî şâz kırâat kavramını bu anlamda kullanmaktadır. İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-mukri’in ve mürsidü’t-tâlibîn*, 82.

sahîh kırâat şartlarını taşımakla birlikte meşhur olmadığı için onluk sistemde yer alamayan kırâatler¹¹⁵ kastedilecektir.

Şâz kırâatler, kırâat ilmi açısından Kur'ân kırâatinde makbul addedilmese de rivayet açısından sahîh olmaları halinde tefsir, Arap dili ve fıkıh gibi ilimlerde şahitliğine başvurulmuş önemli birer delil olarak kabul edilmektedir. Şâz kırâatler, günümüzde bazı müfessirler tarafından göz ardı edilse de tefsir ilminde iz bırakan Taberî, Zemahşerî, İbn Atiyye, İbnü'l-Cevzî, Kurtubî gibi birçok müfessirin Kur'ân tefsirinde başvurdukları önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Bir nevi tefsir çalışması olarak kabul edilen meallerde de bu tür rivayetlerden istifade edilmesi beklenen bir durumdur. Bununla birlikte genel olarak meallerde şâz kırâatlerden istifade edildiğini söyleyemeyiz. Araştırmamıza konu olan mealde ise müellifin şâz kırâatlerden istifade ettiği ve dipnotlarda da ilgili kırâatlere atıfta bulunduğu görülmektedir. İlgili meal çalışmasının bu açıdan da diğer meallerden farklı bir yerde durduğunu söyleyebiliriz.

3.1. Anlam Takdirinde Şâz Kırâatlerle İstidlalde Bulunulması

Sahabe ve tâbiîn âlimlerinden gelen sahîh rivayetler tefsir ilminde nasıl muteber kabul edilip kendisinden istifade ediliyorsa, Kur'ân kırâatine dair sahabeden rivayet edilen fakat Mushaf'a uymadığı için Kur'ân kırâati açısından makbul olmayan rivayetlerden de tefsir ilminde istifade edilmesi evleviyetle tavsiye edilen bir husustur.¹¹⁶ Çalışmamıza konu olan mealde de şâz kırâatlerin dikkate alınarak tefsir yorumlarının desteklendiği görülmektedir. Uhud savaşının ardından Hz. Peygamber tarafından düşmanı takip için sefer çağrılarının yapıldığı bir ortamda, kimi insanların, düşmanın da onlara saldırmak için ordu hazırladığı şayiasını yayararak müminleri korkutmak istediği bir bağlamda gelen Âl-i İmrân 3/175. ayetin anlamıyla ilgili mealde yapılan yorumları burada örnek olarak verebiliriz. Ayette geçen "إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ"¹¹⁷ cümlesinin "Şeytan [sizi] değil, ancak kendi dostlarını/yandaşlarını korkutabilir"¹¹⁸ şeklinde çevrilmesinin, ayetin devamındaki ifadeye uygun düşmediğini belirten müellif, İbn Abbas'ın "يُخَوِّفُكُمْ أَوْلِيَاءَهُ"¹¹⁹ şeklindeki kırâatini referans göstererek "Şeytan sizi kendi yandaşlarıyla korkutmaya çalışır. Ama eğer siz gerçekten müminseniz onlardan değil benden korkun!" şeklinde mana vermeyi tercih etmiştir.¹²⁰

Şâz kırâatlerin mealde referans alınmasına bir diğer örnek de yemin kefaretinin konu edildiği Mâide 5/89. ayettir. Müellif bu ayetteki "فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ"¹²¹ (üç gün oruç tutmak) ifadesini, Übey b. Ka'b ve Abdullah b. Mes'ûd'un "فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ"¹²² şeklindeki kırâatlerine dayanarak parantez içi açıklamayla "[peş peşe] üç gün oruç tutmalıdır" şeklinde çevirmiştir.¹²³

Yine evlenilmesi haram kılınan kadınların konu edilmesinin ardından evlenilmesi helal kılınan kadınlardan bahseden Nisâ 4/24. ayetin mealinde de şâz bir kırâatin ifade ettiği mananın esas alındığı görülmektedir. Ayetin "فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً"¹²⁴ kısmının İbn Mes'ûd, Sa'îd b. Cübeyr, Übey b. Ka'b ve İbn Abbas gibi bazı sahâbîler tarafından "فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَىٰ أَجَلٍ"¹²⁵ şeklinde okunmasından hareketle, sınırlı süreli evliliğe (muta nikâhına) işaret etmesi

¹¹⁵ İbnü'l-Cezerî'ye göre "imamlardan şöret ve tevâtür olmaksızın Kur'ân olarak nakledilen okumalar" da şâz kırâat olarak değerlendirilmektedir. İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'in ve mürsidü't-tâlibîn*, 85.

¹¹⁶ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Fezâilü'l-Kur'ân*, thk. Mervân el-Atiyye (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1999), 326-327.

¹¹⁷ Sahîh kırâat kaynaklarında bu ayetle ilgili yegâne sahîh okuyuş bu şekilde olup buna alternatif farklı bir sahîh kırâat bulunmamaktadır. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, II/184.

¹¹⁸ Meallerin çoğunda bu mananın esas alındığı görülmekle birlikte müellifin yorumuyla örtüşen meallerle de karşılaşılmaktadır. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=003&ayet=175> (Erişim 21 Temmuz 2022)

¹¹⁹ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*, I/544.

¹²⁰ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 107.

¹²¹ Sahîh kırâat kaynaklarında bu ayetle ilgili yegâne sahîh okuyuş bu şekilde olup buna alternatif farklı bir sahîh kırâat bulunmamaktadır. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, II/192.

¹²² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, V/31.

¹²³ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 155. Birkaç meal hariç meallerde "peş peşe" kaydına yer verilmediği görülmektedir. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=005&ayet=089> (Erişim 21 Temmuz 2022)

¹²⁴ Sahîh kırâat kaynaklarında bu ayetle ilgili yegâne sahîh okuyuş bu şekilde olup buna alternatif farklı bir sahîh kırâat bulunmamaktadır. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, II/187.

¹²⁵ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*, II/36; Hatîb, *Mu'cemü'l-kırâat*, II/50.

kuvvetli bir ihtimal olarak değerlendirildiği için, mealde ayetin ilgili kısmına “Kendilerinden faydalandığınız kadınlara, [önceden aranızda belirlediğiniz] ücreti ödeyin. Belli bir süre birlikte olmak üzere anlaştığınız ücret konusunda [sonradan süreyi uzatmak istemeniz halinde] karşılıklı olarak uzlaşmanızda sakınca yoktur.” şeklinde anlam verilerek şâz kırâat doğrultusunda yorum merkezli bir çeviri yapılmıştır. Bununla birlikte Hz. Peygamber döneminde ruhsat olarak birçok kez uygulanan muta nikâhının Hz. Ömer (ö. 23/644) tarafından kesin olarak yasaklanmasının son derece isabetli bir ictihad olduğu vurgulanmış, fakat İmâmiyye Şiası’nın bu ictihadı hükümsüz saydığı ve muta nikâhının caiz olduğunu savunduğu ifade edilmiştir.¹²⁶ Müellifin, Şia’nın görüşünü destekleyen bu kırâati esas alarak meal vermesi mealî fıkhi bir kaygıyla yazmadığını, bağlamı dikkate alarak en uygun manayı yakalamaya çalıştığını göstermektedir. Zira müellif meal yazarken kullandığı kaynaklarda belli bir mezhebe aidiyet kaygısı taşımadığını belirtmektedir.¹²⁷ Nitekim bu konuya dair nihai hükmün Hz. Ömer tarafından verildiğine işaret etmesi ve bunun isabetli bir karar olduğunu vurgulaması da mealde tercih ettiği mananın gerektirdiği fıkhi yoruma katılmadığını göstermektedir.

Hz. Musa’nın peygamberlik ve vahye mazhar kılınışının veciz bir ifadesi olan Neml 27/8. ayetteki¹²⁸ “مَنْ فِي النَّارِ” (ateşin içinde bulunan kimse/kimseler) ibaresini anlayıp yorumlamanın zor olduğu ifade edilmektedir. Mealde tercih edilen yoruma göre ateşin içinde bulunan kimseden maksat, Hz. Musa’dır. Ateşin içinde olmaktan maksat da onun mahallinde bulunmaktır.¹²⁹ Ateşin çevresinde bulunanlar ise melekler olmalıdır. Çünkü söz konusu ateş, ilâhî vahiy nurunu sembolize etmektedir. Kısaca, “ateş” ilâhî vahiy nuru, “onun içinde/mahallinde bulunan kimse” ilahi vahye mazhar olan Hz. Musa’dır. Çevresindekiler ise vahyi getiren meleklerdir. İbn Abbas, Mücahid, İkrime gibi müfessirlerin “وَمَنْ حَوْلَهَا مِنَ الْمَلَائِكَةِ” (onun çevresinde bulunan melekler) şeklindeki kırâatleri de bu yorumu destekleyen bir delil olarak ileri sürülmektedir. Buna göre ayetin mealî şöyle verilmiştir: “Musa oraya varınca kendisine şöyle seslenildi: “[Bil ki] gerek ateşin mahallinde [yani ilahi vahiy nurunun tecelli ettiği bu yerde] gerek onun çevresinde bulunan kimseler mübarek kılınmıştır. Âlemlerin rabbi olan Allah yüceler yücesidir.” Öte yandan mübarek kılınan şeyin bizatihi ateşin (ilahi vahyin) kendisi, onun çevresindeki kimsenin Hz. Musa olduğunu söylemek de mümkündür. Bu ikinci yoruma Übey b. Ka’b’ın “أَنْ بُرِكَتِ النَّارُ” (ateş mübarek kılındı), “تَبَارَكَتِ النَّارُ وَمَنْ حَوْلَهَا” (ateş ve onun çevresinde bulunanlar mübarek kılındı) şeklindeki kırâatleri¹³⁰ dayanak olarak gösterilmektedir.¹³¹

Ashâb-ı Kehf’in mağarada kalış sürelerini konu edinen Kehf 18/25. ayetin “وَأَلْبَسُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا” yorumunda genellikle ayette belirtilen sürenin ilâhî bir ihbar/bildirim olarak anlaşıldığı ve dolayısıyla Ashâb-ı Kehf’in mağarada güneş takvimine göre üç yüz yıl, ay takvimine göre de üç yüz dokuz yıl uyuduğuna inanıldığı vurgulanmaktadır. Ancak bu ifadenin, çok büyük bir ihtimalle, Ashâb-ı Kehf’in mağarada kaldıkları süre hakkında tahmin yürütenlere ait olduğunu düşünen meal sahibi, ayetin siyakını ve Abdullah b. Mes’ûd’un bu ayeti “وَقَالُوا وَاللَّيْلُ وَالنَّهَارُ فِي كَهْفِهِمْ” şeklinde okumasını¹³² da dikkate alarak şöyle meal vermiştir: “Bazıları o gençlerin mağaralarında üç yüz yıl uyuyup kaldıklarını söylüyor. Bazıları ise buna dokuz yıl daha ekleyip üç yüz dokuz yıl kaldıklarından söz ediyor.”¹³³

Bu başlık altında ele alınan örneklerde ayetin bağlamının ve manasının anlaşılmasına yardımcı olan tefsir rivayetleri olarak şâz kırâatlerden istifade edildiği görülmektedir. Esasen bu örneklerde ayetin farklı bir şekilde okunmasına imkân veren başka bir sahih kırâat bulunmamaktadır. Bu bakımdan söz konusu örneklerde şâz kırâatlerin tefsire yardımcı unsurlar

¹²⁶ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 116.

¹²⁷ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 17.

¹²⁸ Ayetin tam metni şöyledir: “فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ”

¹²⁹ Ebû'l-Kâsım Cârullâh Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-Tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), III/338.

¹³⁰ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, IV/250.

¹³¹ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 426.

¹³² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VIII/211.

¹³³ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 339.

olarak değerlendirilmesinin ayetten kastedilen mananın anlaşılmasına katkı sağladığını düşünmekteyiz.

3.2. Şâz Kırâatlere Mealde Alternatif Olarak Yer Verilmesi

Mealde bazen sahîh kırâatin ifade ettiği mana tercih edilse de şâz bir kırâatin ifade ettiği başka bir anlamın dipnotta alternatif olarak sunulduğu görülmektedir. Söz gelimi Hz. Peygamber'i ve onun getirdiği ayetleri yalanlayan müşriklere karşı onun söylemesi gereken hususları konu alan En'âm 6/50. ayette geçen "وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ" ifadesine "Ben size, melek olduğumu da iddia etmiyorum" şeklinde meal verilirken, dipnotta Abdullah İbn Mes'ûd, Saîd b. Cübeyr, İkrime ve Cahderî gibi âlimlerce okunan "مَلَكٌ" kırâati¹³⁴ esas alındığında mananın "Ben krallık iddiasında da bulunmuyorum" şeklinde olacağı belirtilmiştir.¹³⁵ Bir önceki başlıkta incelenen örneklere benzer şekilde, müellifin burada da sahîh kırâate göre mana verirken anlamı zenginleştiren bir unsur olarak şâz bir kırâatten istifade etmesinin ayetin manasının anlaşılmasına katkı sağladığını söyleyebiliriz.

3.3. Şâz Kırâatlerin Sahîh Kırâate Tercih Edilmesi

Mealdeki bazı anlam takdirlerinde şâz kırâatlerin imkân verdiği mananın, sahîh kırâatlerin ifade ettiği manaya tercih edildiği görülmektedir. Bir müminin hataen veya kasten öldürülmesi durumunda ortaya çıkan hükümlerin konu edildiği bir bağlamda, savaş yolculuğunda karşılaşılan yabancı kişilere ve Müslümanca barış teklif eden kimselere nasıl davranılması gerektiğini anlatan Nisâ 4/94. ayetin mealinde yapılan tercih buna örnek olarak verilebilir. Bu ayette geçen "لِمَنْ أَلْفَى الْيُكُفَّ السَّلَامَ" ifadesindeki "السلم" kelimesi meallerde genellikle "السَّلَامَ" kırâati doğrultusunda "size selam veren..." diye çevrilmektedir.¹³⁶ Kırâat imamlarından Nâfi', İbn 'Âmir, Hamza, Halef, Ebû Ca'fer tarafından benimsenen "السَّلْمَ"¹³⁷ kırâati de teslim olmak/boyun eğmek anlamında olup meallere "size teslim olan ..." şeklinde yansıtılmıştır. Ebân b. Yezîd'in (ö. 163/779-80 [?]) 'Âsım'dan naklettiği "السَّلْمَ" kırâati ise 'Âsım'dan meşhur olmayan bir rivayet olup sulh/barış anlamına gelmektedir.¹³⁸ Öztürk, sözün akışına daha uygun düştüğü için çeviride bu son okuyuşu esas almakta¹³⁹ ve ayete şu şekilde meal vermektedir: "Ey Müminler! Allah yolunda savaşmak üzere yola çıktığınızda karşınıza çıkan yabancı kişilerin durumunu iyi araştırın ve size müslümanca barış teklif eden kimseye, "Sen mümin değilsin; sana eman/aman yok!" demeyin."¹⁴⁰

Kibirlenerek Allah'ın ayetlerini yalanlayan, şirk ve inkârcılıkla günaha batmış mücrimlerin cennete giremeyeceklerini anlatan A'râf 7/40 ayet için takdir edilen mealde de şâz bir kırâatin sahîh kırâate tercih edildiğini görmekteyiz. Ayette geçen ve tam olarak Türkçedeki "Balık kavağa çıkmadıkça" sözüyle karşılandığı belirtilen "حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ" ifadesi meallerin çoğunda, "Deve iğne deliğinden geçmedikçe" şeklinde çevrilmektedir. Ancak edebî açıdan deve ile iğne deliği arasında doğrudan bir münasebet bulunmadığı gerekçesiyle, klasik tefsirlerde bu manayı gerekçelendirmeye yönelik izahlar bulunmasına rağmen İbn Abbas, Mücâhid, İbn Muhaysın (ö. 123/741), Ebû Rezîn, İbn Ya'mer (ö. 89/708 [?]), Katâde (ö. 117/735) gibi âlimlere ve 'Âsım'dan rivayet eden Ebân b. Yezîd'e¹⁴¹ izafe edilen ve "gemilerde kullanılan halat" anlamına gelen "الْجَمَلُ"

¹³⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, 439.

¹³⁵ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 167.

¹³⁶ "www.mealler.org". <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=004&ayet=094> (Erişim 13 Aralık 2022)

¹³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr*, II, 189.

¹³⁸ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, Dâru İbn Hazm, 2002), 315. İbnü'l-Cevzî'nin aktardığı bu bilgileri referans alan Öztürk, "السلم" kırâatinin Nâfi', İbn Âmir, Hamza, Halef ve bir rivayete göre de 'Âsım'a nispet edildiğini belirtmektedir. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 127. Oysa bu kırâat, zikri geçen kırâat imamları tarafından okunmamaktadır. Bennâ, *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbe'ate aşer*, II, 518. 'Âsım'a nispet edilen Ebân b. Yezîd rivayeti ise 'Âsım'ın meşhur ravilerinden biri değildir.

¹³⁹ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 127.

¹⁴⁰ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 127.

¹⁴¹ Mealde bu şahıs sehven Ebân b. Âsım şeklinde ifade edilmiştir. Oysa burada 'Âsım'dan rivayet eden Ebân b. Yezîd kastedilmektedir. Müellifin kaynak olarak gösterdiği İbnü'l-Cevzî'nin eseri de bunu doğrulamaktadır.

ve/veya “الْجُمْلُ” şeklindeki kırâatler¹⁴² esas alınarak “Halat iğne deliğinden geçmedikçe onlar cennete giremeyecek” şeklinde anlam takdir edilmiştir.¹⁴³

Yine, kâfirlerin cehennem gireceklerinden bahsedildiği bir bağlamda, müminlerin cehennemden esirgeneceklerini anlatan Meryem 19/72 “ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذُرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثْيًا” ayetinde geçen ve sonra anlamına gelen “ثُمَّ” kelimesi, Abdullah İbn Mes’ûd, İbn Abbas, Übey b. Ka’b, Hz. Ali, Cahderî, İbn Ebî Leylâ (ö. 83/702) gibi sahabe ve tâbîûn müfessirlerine izafe edilen “ثُمَّ” (orada) şeklindeki şâz kırâate¹⁴⁴ göre şöyle tercüme edilmiştir: “Ancak biz kâfirlikten sakınıp emir yasaklarımız konusunda duyarlı olanları o gün cehennemden esirgeyeceğiz; zalimleri/kâfirleri ise diz üstü çökmüş vaziyette cehennemde bırakacağız.”¹⁴⁵

Kıyametin dehşetini anlatan Hacc 22/2. ayette geçen “وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ” ibaresindeki “تَرَى” kelimesi mealde yaygın olan sahîh kırâatlere göre “sen görürsün” şeklinde değil de sözün akışına daha uygun düştüğü gerekçesiyle İkrime (ö. 105/723), Dahhâk (ö. 105/723) ve İbn Ya’mer’e izafe edilen “وَتَرَىٰ”¹⁴⁶ (görülür/şahit olunur) şeklindeki şâz kırâate göre şöyle çevrilmiştir: “Yine o gün, insanların gerçekte sarhoş olmadıkları hâlde sarhoş gibi kendilerini kaybettiklerine şahit olunacak.”¹⁴⁷

Yukarda da bahsi geçen Hz. Süleyman kıssasında Hüdhüd’ün aktardığı bilgiler bağlamında gelen Neml 27/25. ayette¹⁴⁸ geçen ve yaygın okuyuşu yansıtan “أَلَا” kelimesi sözün akışına daha uygun düştüğü için Abdullah b. Mes’ûd ve Übey b. Ka’b’in teşvik edatı olarak “هَلَّا” şeklindeki kırâatlerine göre şöyle çevrilmiştir: “Halbuki onların göklerde ve yerde gizli olan her şeyi açığa çıkaran, gizli saklı tuttuklarını da açığa vurduklarını da bütün gerçekliğiyle bilen Allah’a secde edip O’na boyun eğmeleri gerekmez mi?!”¹⁴⁹

Allâh’ın verdiği nimetlere karşı şükretmek yerine nankörlük eden Sebe’ halkının, kendilerinin seyahat ve ticareti için birbirine yakın konumlarda oluşturulan beldelerin uzaklığından şikâyetlerini konu alan Sebe’ 34/19. ayette geçen ve yaygın kırâate göre genellikle “Rabbimiz! Seyahat ederken konakladığımız yerlerin arasını uzat” şeklinde çevrilen “رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا”¹⁵⁰ ifadesi de Hz. Ali, Ebû Abdірrahmân es-Sülemî (ö. 73/692 [?]), Ebû Recâ (ö. 105/723-24 [?]) gibi âlimlerin “بَعُدْ”¹⁵¹ (uzak oldu) şeklindeki okuyuşlarına dayanarak şöyle çevrilmiştir: “Ama onlar lisan-ı hâllerıyla, ‘Rabbimiz! Seyahat ederken konakladığımız yerler arasındaki mesafeler uzak’ diye şikâyet ettiler ve bu şükürsüzlükleri yüzünden kendilerine yazık ettiler...”¹⁵²

Buraya kadar zikrettiğimiz örneklerde müellifin on kırâat imamına nispet edilen meşhur kırâatler yerine, gerek Mushaf’a uygun olmayan sahabe kırâatlerini gerekse on kırâat imamından nakledilen fakat meşhur olmayan kırâat vecihlerini tercih ederek mealine yansıttığını görmekteyiz. Geleneksel kırâat anlayışı çerçevesinde konuya baktığımızda şâz bir kırâatin sahîh bir kırâate tercih edilmesi düşünülemez. Fakat tefsir ilmi açısından bakıldığında manayı en iyi yansıtan kırâat doğrultusunda bir tercih yapılabilir. Müellif de bağlama en uygun manayı ortaya çıkarabilmek için şâz kırâatlerden istifade etmiş ve yeri geldiğinde şâz kırâatin ifade ettiği anlamı mealine yansıtmıştır. Burada belirtmeliyiz ki tefsir açısından yapılan bu tercihler Kur’an’ın nasıl okunacağına yönelik bir kırâat tercihinin ifade etmemektedir. Bununla birlikte, sahîh kırâat anlayışının gerektirdiği hassasiyet dikkate alınarak, mealde şâz kırâatin sahîh kırâate tercih

¹⁴² İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, 495.

¹⁴³ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 190-191.

¹⁴⁴ Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, VI/210.

¹⁴⁵ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 354.

¹⁴⁶ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, 948. Bu kırâat, başka kaynaklarda Ebû Zür’a b. Amr b. Cerîr, Ebû Hüreyre ve Ebû Nüheyk’e izafe edilmektedir. İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz fi tefsîri’l-kitâbi’l-azîz*, IV/106.

¹⁴⁷ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 379.

¹⁴⁸ Ayetin tam metni şöyledir: “أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ”

¹⁴⁹ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 428.

¹⁵⁰ İlgili ibarede Ya’kûb “رَبَّنَا بَاعِدْ”; İbn Kesîr, Ebû Amr ve Hişâm “رَبَّنَا بَعُدْ”; diğer kırâat imamları da “رَبَّنَا بَاعِدْ” şeklinde okumuşlardır. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâati’l-‘aşr*, II, 262-263.

¹⁵¹ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, 1148.

¹⁵² Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, 482.

edilmesi yerine, birçok örnekte karşılaştığımız üzere, sahîh kırâatin ifade ettiği mananın meale yansıtılıp şâz kırâatin manasına da dipnotta işaret edilmesi daha kapsayıcı bir yaklaşım olabilir.

SONUÇ

Mustafa Öztürk tarafından kaleme alınan *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* adlı meal çalışması üzerinde yaptığımız araştırma neticesinde eserin, kırâatlerin yoruma yansıtılması açısından farklı bir meal çalışması olduğunu söyleyebiliriz. İlgili çalışmada, bazı kelimelere gerek ayetin bağlamını daha doğru yansıtması, gerekse ayetten kastedilen manayı daha iyi ifade etmesi sebebiyle Mushaf metninde temel alınan 'Âsım kırâatinin Hafs rivayetinden başka bir kırâate göre mana verildiği ve ilgili kelimelerin mealindeki bu tasarrufun da yeri geldiğinde dipnotta belirtildiği görülmektedir. Özellikle genel yaklaşımdan farklı bir kırâat tercih edildiğinde bunun dipnotlarda belirtilmesi müellifin mana takdirinde farklı bir kırâat tercihinin rol oynadığı hususunda okuyucuyu aydınlatmaktadır.

Müellifin kırâat anlayışının geleneksel kırâat anlayışından ayrılan yönleri bulunmaktadır. Geleneksel kabuldeki sahîh ya da gayri sahîh kırâat anlayışına eleştirel bakan müellif, sahîh kırâate yönelik paradigmanın siyasi ve ideolojik bazı saiklerle tarihsel süreçte şekillendiği düşüncesindedir. Yaygın mütevatir tanımına göre kırâatlerde tevâtür olgusunu isabetli bulmayan müellif, anlamı etkileyen ferşü'l-hurûfa dair kırâatleri de birer ayet mesabesinde görmemektedir. Müellifin, vahyi lafız-mana bütünlüğü içerisinde değerlendirmeyip, sadece mana olarak görmesi; vahyin telaffuz keyfiyetleri olarak ifade edilen kırâatleri de vahiy kapsamında değerlendirmemesine zemin hazırlamıştır. Bu kabul, kırâatlerin tevkîfî değil; ictihâdî olduğu görüşüne kapı aralamaktadır. Müellifin bütün bu farklı ve eleştirel yaklaşımlarının, şâz bir kırâatin sahîh kırâate tercih edilmesi gibi mealde genel kabule uymayan tercihleri için bir dayanak oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte Öztürk'ün günümüz şartlarında Kur'ân kırâatinde keyfiligi savunduğu ve geleneği göz ardı ederek Kur'ân kelimelerinin kıyasi olarak mümkün vecihlerle okunmasını onayladığını da söyleyemeyiz. Zira o, Müslümanların bugünkü durum ve konumlarıyla ilgili şartlar gereği Kur'an'ın mutlak surette Arapça okunması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca, meal tercihlerinde, şâz da olsa, sadece klasik kaynaklarda yer alan kırâatlerle istidlalde bulunup bunların dışına çıkmaması; onun kırâat konusunda geleneği referans aldığını göstermektedir.

Müellifin kırâatlerden istifade etme tarzı, dilbilimci müfessirlerin kırâatlere yaklaşımıyla benzerlik arz etmektedir. Eserde kırâat ilminde sahîh kabul edilen kırâatlerden istifade edilmiştir. Bu meyanda bazen sahîh kırâatler arasında tercih yapılarak bu kırâatlerden sadece birisi meale yansıtılmış; bazen diğer kırâat vechinin ifade ettiği mana doğrultusunda alternatif bir meal denemesi dipnotta okuyucunun dikkatine sunulmuş; yeri geldiğinde de kırâatler arasında bir tercihte bulunulmayıp her iki kırâatin anlamı da meale yansıtılmıştır. Mealde sadece sahîh kırâatlerden istifade edilmemiş, yeri geldiğinde şâz kırâatlerden de faydalanılmıştır. İstifade edilen şâz kırâatlere dipnotlarda işaret edilerek anlam takdirine yol açan kırâat farklılığı okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Bu meyanda bazen mealde tercih edilen tefsir yorumları şâz kırâatlerle istidlalde bulunularak desteklenmiş; bazen sahîh kırâatin ifade ettiği mana tercih edilse de şâz bir kırâatin ifade ettiği başka bir anlam dipnotta alternatif olarak sunulmuş; bazen de şâz kırâatlerin imkân verdiği bir mana, sahîh kırâatlerin ifade ettiği manaya tercih edilmiştir. Kırâat geleneğinde farklı ayetler mesabesinde kabul edilen sahîh kırâatlerden birinin diğerine ya da şâz kırâatlerin sahîh kırâatlere tercih edilmesi, Kur'an kırâati açısından kabul edilemez olsa da mana yönüyle bu kırâatler arasında tercihte bulunulması tefsir ilmi açısından bir problem teşkil etmemektedir. Aksine, ayetlerin manasını tespit ederken kırâatlerden istifade etmesi bir müfessirden beklenen bir tutumdur. Bununla birlikte, sahîh kırâat anlayışının gerektirdiği hassasiyet dikkate alınarak, mealde şâz kırâatin sahîh kırâate tercih edilmesi yerine; sahîh kırâatin ifade ettiği mananın meale yansıtılıp, şâz kırâatin manasına da dipnotta işaret edilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Aynı şekilde sahîh kırâatler arasında bir tercih yapmak yerine bu kırâatlerin alternatif okumalar olarak meale yansıtılması daha kapsayıcı bir yaklaşım olabilir.

Mealde kırâatlarla ilgili genel yaklaşımdan farklılaşan anlam takdirlerinde bazen anlam tercihine yol açan saiklere de işaret edilmiştir. Buna göre, ayette kastedilen mananın daha iyi yansıtılması amacıyla, mealdeki anlam takdirlerinde bazen siyak-sibak bütünlüğü şeklinde özetleyebileceğimiz metinsel bağlamın göz önünde bulundurulduğunu bazen de ayetlerin indiği tarihsel bağlamın dikkate alındığını söyleyebiliriz. Bu, müellifin mezheplerin oluşumundan önceki dönemlere ait görüş ve yorumların daha sağlıklı olduğu yönündeki düşüncesinin bir yansıması olarak görülebilir. Nitekim müellif, mealini tarihsel süreçte şekillenen mezhebî/siyasi, kalamî, fikhî yorumlardan azade bir şekilde ortaya koymaya çalıştığını ifade etmektedir.

Mealde yer verilen kırâat vecihlerinin genellikle, klasik kırâat kaynaklarından değil de Taberî, İbn Atiyye, İbnü'l-Cevzî, Ebû Hayyân ve Kurtubî gibi müfessirlerin eserlerinden aktarıldığı görülmektedir. Bir tefsir çalışması olarak değerlendirildiği için bu şekilde davranıldığını düşünsük de bunun kırâat ilmi açısından bazı yanlış kanaatlere sevk ettiğini belirtmek gerekir. Zira bu tür tefsir kaynaklarında on kırâat imamına nispet edilen fakat klasik sistemde yer almayan bazı ravilerin nakillerine de yer verilmektedir. Ayrıca on kırâat içerisinde bulunduğu halde kırâat imamına değil de sadece sahabe ve tâbiîn kaynaklarına izafe edilerek nakledilen rivayetlerle karşılaşmak da mümkündür. Bu da yaygın kırâat anlayışı açısından, ilgili kırâat vechinin yanlış değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu nedenle diğer ilmi disiplinlerin kırâat ilmini ilgilendiren konularda bu ilmin kaynaklarını ve terminolojik alt yapısını kullanmasının daha isabetli bir yaklaşım olacağını düşünüyoruz.

Son olarak ülkemizdeki meallerde genel olarak kırâat farklılıklarından yeterince istifade edilmediği veya ayetlere daha ziyade hâkim kırâat veçhi doğrultusunda mana verildiği göz önünde bulundurulduğunda; Öztürk'ün meal çalışmasının, farklı kırâat vecihlerinden çok yönlü istifade edilmesi bakımından farklı bir konumda olduğunu ve kırâatlerden istifade noktasında eserin özgün bir üsluba sahip olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Başkan, Ömer. *Tefsirin Bilgi Alanlarından Biri Olarak Anlamı Etkileyen Kıraat Farklılıklarının Tevcihi: el-Muharraru'l Veciz Örneği*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed. *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbe'ate 'aşer*. Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 2007.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. İstanbul: Elif Ofset, 1990.
- Dağ, Mehmet. "Kırâat İlminde Şâz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* VII/2 (2007), 57-110.
- Dağ, Mehmet. "Mu'tezile Mezhebine Ehl-i Sünnet'in İsnâdı: 'Kırâatlar, Tevkîfî Değil; İctihâdîdir' - Zemahşerî Özelinde Bir İddianın Değerlendirilmesi-". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* III/3, Mu'tezile Özel Sayısı (2003), 219-258.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *et-Teyisîr fi'l-kırâati's-seb'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm. *Fezâilü'l-Kur'ân*. thk. Mervân el-Atiyye. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1999.
- Endelûsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahru'l-muhît*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2. Basım, 1990.
- Halebî, Ahmed b Yûsuf es-Semîn. *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Hanay, Necattin. "Zeccâc'ın Kıraat Tasavvuru ve Kendisine Yöneltilen Tenkitler". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* I/1 (2015), 164-184.
- Hatîb, Abdullatîf. *Mu'cemü'l-kırâât*. Dimaşk: Dâru Sa'düddîn, 2009.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelûsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, Dâru İbn Hazm, 2002.

- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırâti'l-'aşr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Müncidü'l-mukri'in ve mürsidü't-tâlibîn*. Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1419.
- İnanç, Yonis - Abacı, Harun. "Zeccâc'ın Kıraatlere Yaklaşımı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVI/30 (2014), 113-133.
- Karaman, Hayreddin - Çağrıçı Mustafa v.d. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kılıç, Mustafa. *Kıraat-Tefsir İlişkisi: Zemahşeri Örneği*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2015.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl İbnü'n-Nehhâs. *İ'râbu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Önen, Hacı. "Kıraat Farklılıklarının Meâllere Yansımaları: Hasan Basri Çantay ve Kur'an Yolu Meâlleri Örneği". *The Journal of Academic Social Science Studies* 1/Number: 54 (01 Ocak 2017), 153-163.
- Öztürk, İsmail. "İbnü'l-Cevzî'nin Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr'inde Kıraat Olgusu". *Tokat İlmîyat Dergisi* X/1 (2022), 145-168.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an, Vahiy Nüzul*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam Ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Öztürk, Mustafa. *Tefsir Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Öztürk, Mustafa. *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *et-Tefsîrû'l-kebîr = Mefâtihü'l-ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Sağlam, Mustafa. "Kıraat Farklılıklarının Meale Yansıtılmasıyla İlgili İyileştirmeye Açık Alanlar: Kur'an Yolu Meali Örneği". *Meallerde Geliştirilmeye Açık Alanlar Çalıştay Tebliğ Metinleri*, 600-613.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Tuğral, Rahim. "Günümüz Türkçe Tefsir ve Meallerde Kıraat Farklılıklarının İzleri". *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, 203-216.
- Türcan, Saliha. "Ferrâ'nın Kıraatlere Yaklaşım Tarzı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2010), 269-292.
- Yüksel, Yakup. "Kıraat Farklılıklarının Meâllere Yansıtılması Sorunu (İsra ve Kehf Sûreleri Örneği)". *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler - XX/66* (2016), 619-640.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullâh Muhammed b. Ömer. *Tefsîru'l-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- "www.mealler.org". Erişim 26 Ocak 2022. <https://mealler.org/>

STRUCTURED ABSTRACT

The science of tafsir, which aims to reveal the meaning meant by the verses of the Qur'ân, has to interact with many sciences in order to achieve this. This is an issue that cannot be ignored in terms of providing the necessary infrastructure for the correct understanding of the tafsir works that have emerged over time. Therefore, commentators have to benefit from a very large database based on both rivayah and dirayah. One of the elements that provides richness of comment in the science of tafsir is undoubtedly the variant readings of Qur'ân. In recitation science, it is a general opinion that the differences in uşûl, which constitute the majority of the variants readings, do not contribute directly to the meaning of Qur'ân. Some of the variant readings, called farsh al-ḥurûf, have aspects that affect the meaning. Especially the shâd readings coming from the Companions are considered an important data in the science of tafsir. In Qur'ânic translation studies, which we can consider as a small-scale tafsir, it is expected to benefit from the sources of tafsir and in particular the variant readings. Whether or not the meanings and comments allowed by the variant readings are reflected in the translations, and if so, to what extent and how this is done is a subject worth researching. Criticisms are encountered in academic platform, regarding the translations written in our country, that the diversity of meanings and comments allowed by variant readings is not taken into account sufficiently or that comments are made within the framework of variant readings preferences that reflect the general acceptance. In addition, there are evaluations that some of the translations were translated by taking into account the variant readings, but because this was not indicated in the footnotes or in the parentheses, its connection with the recitations could be undetermined. *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* written by Mustafa Öztürk as a translation of Qur'ân appears as a different translation in terms of reflecting the variant readings to the comment, as in many aspects. In this study, some words are given meaning according to a different recitation from 'Âşim recitation coming by Ḥafş narration, which is based on the existing Mushaf text, because it is more suitable for context and better reflects the meaning meant in the relevant verse, and this saving in the translation of the related words is also shown in the footnote when appropriate. This article aims to make an academic evaluation of the related work in the context of its interaction with the science of recitation and is limited to the evaluations of recitation mentioned by the author in the footnotes. In the article, the recitations mentioned in the relevant footnotes of the work have been determined and the contribution of the recitations to the appreciation of meaning has been tried to be revealed. As a result of the research, it was determined that the recitations accepted as ṣaḥîḥ in the science of recitation were used in the work. In this context, it has been determined that sometimes only one of these recitations is reflected in the translation by choosing among the ṣaḥîḥ recitations and sometimes an alternative translation essay is brought to the attention of the reader in the footnote in line with the meaning expressed by the other recitation and sometimes there is no choice between the recitations and the meaning of both recitations is reflected in the translation. In addition, it has been determined that not only ṣaḥîḥ recitations are used in the translation, but also shâd recitations are used when appropriate, and the difference in recitation, which leads to an appraisal of meaning, is brought to the attention of the reader by pointing out the shâd recitations used in the footnotes. In this context, it has been determined that the interpretations of tafsir, which are sometimes preferred in the translation, are supported by deductions with shâd recitations although sometimes the meaning expressed by ṣaḥîḥ recitation is preferred, another meaning expressed by a shâd recitation is presented as an alternative in the footnote; and sometimes any meaning allowed by shâd recitation is preferred to the meaning expressed by ṣaḥîḥ recitations. As a result, it has been stated that the related work is in a different position from many other translations in terms of reflecting the different aspects of recitation to the translation, and it has been emphasized that the work has a unique style in terms of benefiting from the recitations.